

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Nina Čosić

**Lastniško stanovanje kot pomemben dejavnik varnosti starejših
ljudi**

Diplomsko delo

Ljubljana, 2011

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Nina Čosić

Mentorica: izr. prof. dr. Srna Mandič

**Lastniško stanovanje kot pomemben dejavnik varnosti starejših
ljudi**

Diplomsko delo

Ljubljana, 2011

Za pomoč pri nastajanju diplomskega dela se iskreno zahvaljujem mentorici izr. prof.
dr. Srni Mandič, za vse spodbude, strokovne nasvete in usmerjanje.

Zahvaljujem se tudi mojim staršem ter sestri in fantu, ker so verjeli vame, mi vso
študijsko pot potrpežljivo stali ob strani in me spodbujali.

Lastniško stanovanje kot pomemben dejavnik varnosti starejših ljudi

Naša družba se stara. Po eni strani se povečuje število starejših, po drugi pa upada število rojstev in s tem tudi delež mlajših ljudi. Posledično bo to v prihodnosti predstavljalo velik pritisk za pokojninski sistem in blaginjo. Diplomsko delo govori o različnih oblikah varnosti ljudi v starosti, ukvarja se s prihodnostjo posameznikove blaginje, ki naj bi se vedno bolj prelagala iz države na posameznika. V Sloveniji imamo zelo visok odstotek lastniških stanovanj in tudi večina starejšega prebivalstva ima v lasti stanovanje, zato je aktualno vprašanje, kako uporabiti stanovanjsko premoženje kot dodatni finančni vir v pokoju. To obravnavam v empiričnem delu, kjer z analizo intervjujev s starejšimi lastniki stanovanj ugotavljam, kakšni so njihovi pogledi in prepričanja glede stanovanjskega premoženja kot vira finančne in socialne varnosti, ne nazadnje me bo zanimal tudi globlji vpogled v njihove vrednote, vzorce razmišljanja in morebitne bojazni glede individualne blaginje in varnosti na stara leta.

Ključne besede: starejši ljudje, lastniško stanovanje, varnost, stanovanjsko premoženje, nega na stara leta.

Home ownership as a key factor of security in old age

Our society is getting older. On the one hand the older generation is growing and on the other, fertility is declining as well as share of younger people. This will consequently put great pressure on pension system and welfare in the future. Diploma work is about various forms of security in old age, it study individual welfare in the future which may displace from state to individual. In Slovenia, we have very high home ownership rates and also, majority of older people own a house, therefore the actual question is how to use housing equity as additional financial source in retirement. I discuss this in empirical part where I by interviews analysis with the elderly home owners assess what are their views and persuasions about housing equity as source of financial and social security, last but not least I will be interested in deeper insight in their values, patterns of thinking and their eventual fears about individual welfare and security in old age.

Key words: old people, home ownership, security, housing equity, care in old age.

KAZALO

1 UVOD	7
2 TEORETIČNA IZHODIŠČA – OPREDELITEV POJMOV	10
2.1 Starost in staranje prebivalstva	10
2.1.1 Delež starega prebivalstva v Sloveniji	12
2.1.2 Starejši kot ranljiva skupina in njena tveganja	13
3 STANOVANJE	16
3.1 Stanovanje kot dejavnik varnosti	16
3.2 Lastniško stanovanje v Sloveniji	17
3.3 Delež lastništva med starejšim prebivalstvom v Sloveniji	22
4 DEJAVNIKI VARNOSTI V STAROSTI	25
4.1 Finančna varnost in pokojnina	26
4.2 Sistem socialne zaščite	28
4.2.1 Socialnovarstvene storitve: dom za starejše in oskrbovana stanovanja	30
4.2.2 Družinska oskrba starejših ljudi	33
4.3 Stanovanjsko premoženje kot vir varnosti	34
4.3.1 Ovire za razvoj blaginje na osnovi premoženja	37
5 EMPIRIČNI DEL	40
5.1 Metodološka izhodišča	40
5.2 Predstavitev podatkovne baze	41
5.3 Raziskovalna vprašanja	43

5.4 Analiza intervjujev.....	45
5.4.1 Finančna varnost starejših danes in v prihodnosti.....	45
5.4.2 Odgovornost za blaginjo in pričakovanja.....	50
5.4.3 Stanovanjsko premoženje	58
6 ZAKLJUČEK.....	63
7 LITERATURA	67

KAZALO TABEL

Tabela 2.1: Projekcije števila prebivalcev za Slovenijo.....	13
--	----

KAZALO GRAFIKONOV

Grafikon 3.1: Odstotek gospodinjstev, ki imajo navedeno težavo s stanovanjem (v %).....	21
Grafikon 3.2: Delež lastnikov v starostnih skupinah v Sloveniji	23
Grafikon 3.3: Razporeditev lastništva v Sloveniji.....	24

1 UVOD

Širše demografske spremembe bodo sodobne družbe soočile z novimi izzivi. Med njimi bodo tudi takšni, ki bodo povezani z naglim večanjem starejšega in manjšanjem mlajšega prebivalstva. Polega večanja najstarejše generacije, se bo tudi življenjska doba ljudi podaljševala, kar pomeni, da bo pokojninska blagajna resno ogrožena, saj bo vedno več tistih, ki bodo v vedno daljšem časovnem obdobju jemali iz pokojninske blagajne in vedno manj tistih, ki bodo vanjo vlagali. Vprašanje vzdržnosti sedanjega pokojninskega sistema kliče po njegovi reformi, sploh če upoštevamo dejstvo, da pokojnina predstavlja glavni vir dohodka starejših ljudi. Spremembe zaradi večanja števila upokojencev se kažejo že danes v obliki nižanja pokojnin, kar izziva posameznika, da bo moral tudi sam dodatno poskrbeti za primeren dohodek v starosti.

Doling in Ronald (2010) govorita o razvoju t.i. *individualne blaginje*, ki se povezuje z visokim deležem lastništva v državi. Slovenija kot država z zelo visokim odstotkom lastnikov na eni strani, že od časa tranzicije spodbuja lastništvo, po drugi pa spodbuja posameznika k izgradnji premoženja, ki bi mu lahko (v starosti) služilo za individualno blaginjo. Ta naj bi se torej razvila zaradi vplivov in pritiskov staranja prebivalstva ter državnega varčevanja pri sredstvih za socialno varstvo. Lastno stanovanje, ki se ga je vedno dojemalo kot enega ključnih dejavnikov življenjskega standarda, ki ga je lahko doseglo gospodinjstvo in ki je bilo odraz tega, da je gospodinjstvo dobro živelo, je sedaj dobilo dodaten pomen in vrednost. Tako si je večina slovenskih starejših gospodinjstev v določenem življenjskem obdobju ustvarila lastno premoženje s tem, ko je postala lastnik svojega stanovanja. Obenem je starejšemu gospodinjstvu vrednost stanovanja močno narasla, saj so cene nepremičnin do leta 2008 konstantno naraščale (SURS 2010), stanovanjsko premoženje pa je tako postalo za večino gospodinjstev eden najpomembnejših virov premoženja.

Lastnikom, ki so stanovanje že odplačali in za katerega jim potemtakem ni potrebno plačevati najemnine, se ponujajo naslednje možnosti uporabe stanovanjskega premoženja (Elsinga in Mandič 2010a; Dol 2009): prva je možnost prodaje stanovanja in nato selitev v najemno stanovanje; druga je možnost zmanjšanja – t.j. nakup manjšega stanovanja, ob katerem gospodinjstvu še vedno ostane nekaj denarja. Zadnja možnost, ki jo imajo lastniki stanovanj na voljo, je t.i. *obratna hipoteka*, kjer lahko ob

zastavi lastnega stanovanja pri banki najamejo posojilo in tako se stanovanjsko premoženje spremeni v likvidna sredstva, kar omogoča lastnikom, da iz stanovanja črpajo denarna sredstva medtem ko še živijo v njem, po smrti pa se posojilo odplača od vrednosti stanovanja.

Kljub raznovrstnim možnostim uporabe stanovanjskega premoženja, se izkaže, da se starejša gospodinjstva ne odločajo (tako pogosto) za to, da bi porabili stanovanjsko premoženje. Takšno obnašanje je v nasprotju z *življenjskim ciklom varčevanja* (angl. »life cycle model of savings«) (Modigliani in Blumberg v Doll 2009, 3), ki pravi, da si gospodinjstvo ustvari premoženje v zgodnjem in srednjem obdobju svojega življenja, v zadnjem življenjskem obdobju pa ga uporabi za kritje stroškov oziroma kot dopolnilo pokojnini.

V diplomski nalogi se bom osredotočila na lastniško stanovanje, ki je lahko pomemben dejavnik varnosti starejših ljudi. Temeljna vprašanja, na katera želim odgovoriti v nalogi, so, kakšna je trenutna finančna varnost starejših in kako doživljajo negotovost v zvezi s pokojninami; kakšna so pričakovanja (načrti) starejših glede finančne varnosti in nege v prihodnosti in odgovornosti zanj; ter ali starejši lastniki pripisujejo lastnemu stanovanju finančni pomen, in ali bi bili pripravljeni stanovanjsko premoženje začeti trošiti.

Diplomsko delo je strukturirano iz *teoretičnega dela*, kjer bom najprej opredelila starost in staranje prebivalstva ter delež starega prebivalstva v Sloveniji. Po predvidevanjih OZN (OZN v Vertot 2008) naj bi do leta 2050 število starejših v svetu preseгло število mladih. Danes je vsaka deseta oseba stara 60 let ali več, do leta 2050 pa naj bi bil že vsak peti človek. Na koncu tega poglavja obravnavam še starejše kot ranljivo skupino in njena tveganja.

V tretjem poglavju se osredotočim na stanovanje, kjer najprej predstavim stanovanje kot dejavnik varnosti, nato pa lastniško stanovanje v Sloveniji. Na koncu poglavja si bomo ogledali še deleže lastništva med starejšim prebivalstvom v Sloveniji, ki je najvišji v primerjavi z ostalimi starostnimi skupinami (EQLS 2006).

Četrto poglavje namenim dejavnikom varnosti v starosti, kjer najprej obravnavam finančno varnost in pokojnino. Sledi sistem socialne zaščite, kjer podrobneje prikažem različne oblike oskrbe starejših ljudi - dom za starejše in oskrbovana stanovanja kot primera institucionalne oskrbe ter družinsko oskrbo, ki je v Sloveniji ena najpogostejših oblik oskrbe starejših ljudi (Hvalič Touzery 2009). Nato predstavim še stanovanjsko premoženje kot vir varnosti in ovire za razvoj blaginje na osnovi premoženja.

V *empiričnem delu* diplomske naloge sem si za cilj zastavila ugotoviti, kakšen je odnos starejših lastnikov stanovanj do lastnega stanovanja kot potencialnega vira varnosti na stara leta. Zanimali me bodo predvsem njihovi pogledi in prepričanja glede stanovanjskega premoženja kot vira finančne in socialne varnosti, ne nazadnje me bo zanimal tudi globlji vpogled v njihove vrednote, vzorce razmišljanja in morebitne bojzani glede individualne blaginje in varnosti na stara leta. Za to uporabljam pol strukturirane intervjuje s starejšimi ljudmi, ki so lastniki stanovanja, v katerem bivajo. Na koncu ponazorim ugotovitve in sklepe, do katerih sem prišla.

2 TEORETIČNA IZHODIŠČA – OPREDELITEV POJMOV

2.1 Starost in staranje prebivalstva

»Ko se človek stara in še posebej takrat, ko preneha z aktivno dejavnostjo in se upokoji, postaja bolj negotov glede svojega položaja v družbi in družini« (Škerlj 2006, 159).

Starost in staranje prebivalstva povezuje dejstvo, da je povprečna življenjska doba ljudi danes nekajkrat daljša kot nekoč. Za daljšo življenjsko dobo imajo zasluge na splošno boljši življenjski pogoji, boljše zdravstveno in socialno varstvo, boljša izobrazbenost ljudi, ipd. Število starejših prebivalcev v razvitih državah strmo narašča, številčnost mlajše populacije pa je v upadanju. Staranje prebivalstva je posledica različnih pojavov, to so predvsem naraščanje števila prebivalstva nad določeno starostno mejo (običajno 65 let), ob spremljajoči nizki stopnji umrljivosti, nizki rodnosti in podaljšani življenjski dobi.

Starost uvrščamo v zadnje človekovo življenjsko obdobje (Ramovš 2003), življenjsko obdobje pa Ramovš (2003, 68) deli na tri obdobja. *Mladost* je prvo obdobje (prvih 25 let), nato sledijo *srednja leta*, t.j. obdobje delovno aktivnega življenja (nadaljnjih 40 let) in nazadnje *starost* oziroma tretje življenjsko obdobje, tj. čas po 65. letu starosti.

Ramovš (2003, 69) razlikuje med tremi vrstami starosti:

- *Kronološka starost oziroma rojstni datum.*
- *Funkcionalna starost* je odraz samostojnega opravljanja človekovih temeljnih življenjskih opravil in koliko je človek zdrav (imenovana tudi biološka starost).
- *Doživljajska starost* je starost glede na človekovo sprejemanje in doživljanje svoje trenutne starosti in vsega, kar je povezano z njo.

Vsako od treh življenjskih obdobjih še nadalje deli na pod-obdobja, starost deli na:

- *Zgodnje starostno obdobje (66-75 let)*, kjer se človek privaja na svobodno življenje v pokoju in kjer je navadno dokaj zdrav, trden ter živi dokaj dejavno.

- *Srednje starostno obdobje (76-85 let)*, kjer se človek v svojih dejavnostih prilagaja in doživljajsko privaja na upadanje svojih moči in zdravja, naglo izgublja vrstnike, večina pa že izgubi zakonca zaradi smrti.
- *Pozno starostno obdobje po 86. letu starosti*, kjer večinoma postane prejemnik pomoči mlajših generacij.

Karl Mannheim (Mannheim v Helbrecht in Geilenkeuser 2010, prav tam) je pojem oziroma termin *generacija* v sociologiji razložil s pomočjo kognitivne (spoznavne) rutine in vesti. Trdil je, da se kognitivne rutine (spretnost, veščine) in vest (prepričanje, obnašanje) ne oblikujejo skozi »teoretični vakuum/ praznino«, temveč so posledica kontekstualnih vplivov, kot so družbene in zgodovinske okoliščine v vsakdanjem življenju. Vest (obnašanje, prepričanje) posameznika je rezultat zgodovinskega vpliva na osebo. Generacija je torej sestavljena tako iz demografsko - časovnega obdobja kot tudi iz kolektivnih izkušenj. Avtor ne loči med »mlado« in »staro« generacijo, ampak uporablja izraze, kot npr. »generacija prve svetovne vojne«, »povojna generacija« ipd. Na različne oblike obnašanja vplivajo izkušnje iz socialnih, ekonomskih, geografskih in kulturnih okolij (Struck in drugi v Helbrecht in Geilenkeuser 2010, 977).

S tem vprašanjem se ukvarjata tudi Helbrecht in Geilenkeuser (2010, 977), ki pri analizi različnih starostnih generacij izpostavljata, da na vedenje in obnašanje določene starostne generacije vplivajo posebne gospodarske in socialne razmere, ki so jih doživljali tokom življenja.

Ker se v diplomski nalogi ukvarjamo s starejšim prebivalstvom, si bomo pogledali, kakšne izkušnje si deli (slovenska) generacija, ki je starejša od 65 let. Palmas in DeDecker (2010, 961) starostni kohorti 65-75 let pripišeta naslednje značilnosti: ta kohorta je bila rojena pred ali v času druge svetovne vojne in je posledično izkusila pomanjkanje, povojno krizo, kasneje pa tudi rast socialne države. Ta starostna skupina je bila deležna nenehne rasti in državne podpore (razvoj splošnega državnega pokojninskega sistema, izboljšani in kakovostni sistem zdravstvenega varstva).

2.1.1 Delež starega prebivalstva v Sloveniji

Slovenijo uvrščamo med države z naraščajočim deležem starejšega prebivalstva, saj se povečuje delež prebivalstva nad določeno starostno mejo (običajno 65 let) ob hkratnem zmanjšanju števila otrok, mlajših od 15 let in podaljševanju življenjske dobe prebivalcev.

Vertot (2008) navaja, da naj bi po predvidevanjih do leta 2050 število starejših v svetu preseгло število mladih. Danes je vsaka deseta oseba stara 60 let ali več, medtem ko naj bi bil te starosti po napovedih OZN (v Vertot 2008, 10) do leta 2050 vsak peti človek, do leta 2150 pa celo že vsak tretji. Demografski trendi kažejo, da se v Sloveniji povečuje število starejših oseb, tako je leta 1995 delež starih 65+ znašal 12,5 %, leta 2008 pa je ta starostna skupina predstavljala že skoraj petino prebivalstva (Vertot 2008, 16), po Eurostatovih projekcijah Europop2008 (Europop2008 v Vertot 2008, prav tam) naj bi jih do leta 2060 bilo že 35 %.

Nadalje projekcije Eurostata (Europop2008 v Vertot 2008, 16) napovedujejo, da se bo v Evropi staranje prebivalstva v prihodnosti intenzivno nadaljevalo, saj se bo od leta 2008 do leta 2060 delež oseb, starejših od 65 let povzpел s 17,1 % na 30,0 %, delež oseb v starosti 80+ pa s 4,4 % na 12,1 % v enakem obdobju. Kakšne so projekcije za slovensko prebivalstvo, si lahko ogledamo v spodnji tabeli.

Tabela 2.1: Projekcije števila prebivalcev za Slovenijo

LETO	ŠTEVILO PREBIVALCEV	15-59 LET		60 IN VEČ LET		80 IN VEČ LET	
		število	%	število	%	število	%
2010	2.034.220	1.305.198	64,2	447.371	22,0	79.622	3,9
2020	2.085.003	1.200.415	58,3	566.008	27,5	111.320	5,4
2030	2.022.872	1.110.151	54,9	654.213	32,3	135.110	6,7
2040	1.957.942	1.005.948	51,4	716.034	36,6	193.333	9,9
2050	1.878.003	898.509	47,8	739.592	39,4	224.641	12,0
2060	1.778.573	857.263	48,2	693.662	39,0	246.372	13,9

Vir: Vertot (2008, 18).

Iz tabele je razvidno, da bo številčnost mlajših generacij upadala, predvsem bo upadel delež aktivnega prebivalstva (od 15-59 let), in sicer s 64,2 % v letu 2010 na predvidenih 48,2 % v letu 2060. Na drugi strani pa lahko vidimo, da bo naraslo število starejših prebivalcev, in sicer tistih, ki so stari 60 in več ter 80 in več let, prvih bo z 22 % v letu 2010 naraslo na 39 % v letu 2060, medtem ko bo osemdeset in več-letnikov naraslo s 3,9 % v letu 2010 na 13,9 % v letu 2060.

2.1.2 Starejši kot ranljiva skupina in njena tveganja

Starejši ljudje so skupina prebivalstva, katero zaradi specifičnih lastnosti oziroma težav, štejemo med ranljive skupine. Za slednje so značilne različne prikrajšanosti (na primer: finančna oziroma materialna, izobrazbena, zaposlitvena, stanovanjska ipd.) in neugoden položaj pri dostopu do pomembnih virov (npr. primeren dohodek, stanovanje) (Trbanc in drugi 2003). Namreč, na vsakem področju v življenju obstajajo ranljive skupine, ki imajo v primerjavi z drugim prebivalstvom slabši izhodiščni položaj za uspeh in ki lahko hitreje zaidejo v težave (Boškić in Filipović 2002). Za ranljive skupine je torej

značilno, da »imajo v primerjavi z drugimi skupinami manj virov, kot so na primer denar, informacije, zveze in različne veščine, in so zato slabše opremljene za tržno tekmo za omejene dobrine ter prikrajšane že v izhodiščnem položaju« (Mandič v Boškić in Filipović 2002, 71).

Ranljive skupine se na stanovanjskem področju srečujejo z različnimi oblikami težav, kot so na primer: problematika dostopa do stanovanja, krizne nastanitve, prisilne izselitve in druga tveganja, težave pri odplačevanju najemnin in stroškov stanovanja, nesoglasja med generacijami v premajhnem stanovanju, premalo varovanih stanovanj za starejše, težave z zakonsko zaščito uporabnikov stanovanj (ti plačajo stanovanje, potem pa gre podjetje, ki ga je prodalo, v stečaj in s tem posamezniki izgubijo vse), težave z vzdrževanjem stanovanj, itd. (Boškić in Filipović 2002, 74).

Nerešen stanovanjski problem je lahko s svojimi posledicami le začetek drugih težav s katerimi se soočajo ranljive skupine. Težave s stanovanjem, katero je sicer ena temeljnih človekovih potreb, lahko vodijo do resnejših oblik socialne izključenosti, stanovanje pa je obenem tudi pomembno za vsa ostala področja človekovega življenja. Boškić in Filipović (2002, 82) oblikujeta štiri različne skupine težav, s katerimi se soočajo ranljive skupine zaradi posledic neurejenega stanovanjskega vprašanja:

1. *psihične težave*; depresivnost, strah, psihični zlomi, samomorilna nagnjenja, napadi tesnobe, sram, in drugo;
2. *zdravstvene težave*; odvisnost, alkoholizem, pljučnica pri brezdomcih, celo invalidnost, ipd.;
3. *socialne težave*; prepiri v družini, razpad družine, itd.;
4. *zaposlitvene težave*; več izostankov z dela, več bolezenskih dopustov, brezposelnost.

Na stanovanjskem področju Filipović (2002, 45) navaja naslednje težave, s katerimi se soočajo starejši:

- *pomanjkanje materialnih virov starejših*, zaradi česar jim stanovanja pogosto niso cenovno dostopna;

- *fizična deprivilegiranost*, ki je relativna glede na dostopnost stanovanj in približno storitvenih dejavnosti, kot je npr. zdravstvena oskrba;
- *izključenost iz pomembnih družbenih razmerij* – socialna izključenost.

Starejši ljudje so zaradi svojih lastnosti, načina življenja, življenjskih okoliščin, ipd., pogosto manj fleksibilni za odzive hitrih in dinamičnih sprememb v sodobni družbi in kot takšni so manj konkurenčni na področjih v družbi, kjer se zahteva tekmovalnost, posledično pa se jih večkrat celo marginalizira ali socialno izključuje.

3 STANOVANJE

V diplomskem delu govorimo o lastniškem stanovanju kot o stanovanjski enoti, ki je v lasti gospodinjstva, ki v njem biva. Lahko je v večstanovanjski hiši/bloku kot tudi v enodružinski hiši. Stanovanje je skupina prostorov, namenjenih trajnemu prebivanju človeka (Debevec 2002). Vendar ni vsak prostor, v katerem bi se dalo prebivati, stanovanje, ampak je to le tisti prostor, v katerem je možno trajno prebivati, da je primerno in ustreznega standarda. Stanovanje štejemo med osnovne pogoje v življenju, saj je veliko več kot samo »streha nad glavo«. Poleg fizičnega zavetja, nam stanovanje ponuja tudi psihično ugodje, obenem pa ščiti našo zasebnost in celo več – omogoča razvoj in integracijo ter daje občutek varnosti stanovalcem, ki v njem prebivajo.

3.1 Stanovanje kot dejavnik varnosti

Stanovanje ni le fizični prostor za bivanje, vendar je lahko še marsikaj več, namreč, poleg fizičnih lastnosti stanovanja kot bivališča poznamo tudi tiste, ki so psihološke narave, katere pomagajo človeku zadovoljevati temeljne življenjske potrebe, med te spada tudi potreba človeka po varnosti (glej Mandič 1999b; Saunders 1990; Boškič 2002; Rohe, Van Zandt in McCarthy 2001).

Stanovanje je kompleksen pojem, saj sodi med najkompleksnejše dobrine, možno pa ga je opisati z nizom različnih značilnosti in lastnostmi, ki so pomembne za njegovega uporabnika. Mandič (1996, 59) loči med »stanovanjskim standardom«, ki zajema fizične značilnosti stanovanja kot bivališča, to so predvsem »velikost, osvetljenost, trdnost strukture, opremljenost z infrastrukturo«, ter stanovanjskim statusom, ki zajema težje merljive lastnosti, kot so trajnost in varnost uporabe, intimnost doma, premoženjska tveganja, prijateljske vezi v sosesčini, ugled lokacije stanovanja idr.

Pravico do stanovanja štejemo med temeljne človekove pravice. »Primerno, cenovno dosegljivo in dostopno stanovanje je splošno priznано kot temeljna sestavina življenja v miru, dostojanstvu in varnosti kot treh temeljnih človekovih pravic« (Leckie v Mandič 1999a, 28).

Kadar govorimo o zadovoljevanju potreb, ki jih izpolnjuje stanovanje, ne smemo pozabiti na Allardtovo trihotomno razvrstitev potreb v tri skupine (Allardt v Mandič 1996, 60-61):

- »*imeti*« - sem sodijo potrebe, ki jih lahko zadovoljimo z materialnimi in neosebni viri, gre za t.i. »življenjsko raven«. Sem spadajo značilnosti stanovanja, ki določajo njegovo kakovost kot materialni vir oziroma gre za stanovanjski standard.
- »*ljubiti*« - »gre za societalne potrebe, ki jih človek zadovoljuje z drugimi ljudmi in kjer gre za ljubezen, solidarnost in pripadnost socialnim tvorbam« (po Mandič 1996). Stanovanje zadovoljuje človekovo potrebo po družabnih stikih, partnerskih odnosih, ustanavljanju samostojnega gospodinjstva in družine, vključitev v lokalno skupnost itd.
- »*biti*« - stanovanje zadovoljuje potrebo po samouresničevanju in izkazovanju osebne identitete posameznika in njegovega izpopolnjevanja. S to potrebo je povezana simbolna funkcija stanovanja, saj stanovanje z videzom, lokacijo ipd. odraža posameznikov »ugled« v družbi.

Boškič (2002, 21) je ena izmed avtorjev, ki se ukvarjajo s stanovanjskim vprašanjem, stanovanje opisuje (tudi) kot fizično zavetje (*shelter*), katero zadovoljuje človekovo potrebo po preživetju in ga vidi kot pomembno že zaradi samega fizičnega umika pred vremenskimi razmerami in seveda tudi zaradi možnosti zadovoljevanja drugih človekovih potreb. Avtorica izpostavi dve potrebi, ki ju zadovoljuje stanovanje, in sicer kot prvo izpostavi *potrebo po varnosti*, katera se nanaša na »ontološki občutek varnosti, na prostor, v katerem se človek počuti varnega« (Boškič 2002, prav tam). Gre namreč za eno od tistih človekovih potreb, ki je izrednega pomena za delovanje v družbi. Sledi ji *potreba po zasebnosti* in z njo povezano opravljanje primarnih potreb v ločenem prostoru (npr. kopalnica).

3.2 Lastniško stanovanje v Sloveniji

»Lastništvo ni samo indikator blaginje posameznika in višjega ekonomskega statusa, temveč tudi prispeva k oblikovanju *lastniške mentalitete*« (Domanski in drugi 2006, 3).

Domanski in drugi (2006) navajajo, da se lastništvo v zahodnem razvitem svetu na splošno dojema kot nesporen indikator posameznikovega premoženja, s tem pa tudi ugleda. Vsekakor gre za zelo zaželeno obliko stanovanjskega statusa, ki se pojavlja kot dominantna ideologija in realnost mnogih razvitih družb.

Po Saundersu (1990, 39) je lastno stanovanje (angl. *home ownership*) »čustveni izraz avtonomije, varnosti ali osebne identitete«, lastniki pa naj bi se, v primerjavi z najemniki, počutili bolj varno in čustveno navezani na svoje stanovanje. Med ljudmi naj bi tako obstajala »naravna« želja po lastninjenju, kar je odsev globoko usidrane, naravne želje po posedovanju predmetov v najbližjem okolju. Lastniško stanovanje obenem omogoča akumulacijo premoženja, kar ima pozitivne učinke na celotno družbo, saj se premoženje porazdeli po vsej družbi.

Rohe, Van Zandt in McCarthy (2001) izpostavijo socialne in ekonomske prednosti, ki jih prinaša lastništvo, tako posamezniku kot tudi družbi v celoti. Prednosti lastništva razdelijo na osebne in družbene. Prve se kažejo v splošnem življenjskem zadovoljstvu, boljšem psihičnem in fizičnem zdravju lastnikov zaradi možnosti uporabe stanovanjskega premoženja za kritje (nenačrtovanih) stroškov za zdravljenje.

Posameznikov nakup stanovanja označijo kot nekakšen ritual oziroma obred prehoda, kateri simbolizira, da je oseba dosegla določen ekonomski status. Avtorji izpostavijo, da večini lastnikov stanovanje predstavlja zadovoljstvo, s tem ko ga vzdržujejo, zanj skrbijo in ga izboljšujejo. Nadalje, imeti v lasti stanovanje pomeni imeti lastno avtonomijo oziroma neodvisnost, saj imajo lastniki več svobode pri urejanju stanovanjskih enot po svojem okusu, njihovo bivanjsko okolje pa tako verjetno bolj podpira njihov življenjski stil ter obenem poveča njihovo zadovoljstvo z bivanjem in življenjem na splošno. Za lastnike je tudi bolj verjetno, da so si ustvarili dodatno premoženje na podlagi dviga cen nepremičnin. Stanovanjsko premoženje lahko v primeru nenačrtovanih stroškov (za zdravje ipd.) veliko finančno pripomore.

Na drugi strani ti avtorji izpostavijo še tiste prednosti, ki jih prinaša lastništvo družbi kot celoti. Tako so mnenja, da lastništvo prispeva k splošnemu zdravju v družbi, saj spodbuja in ohranja socialno stabilnost, socialno vključevanje ter družbeno zaželeno

obnašanje med lastniki stanovanj, kateri si bolj prizadevajo za skupne interese. Avtorji omenjajo celo večjo politično aktivnost ameriških lastnikov v primerjavi z najemniki.

Slovenija spada v sam vrh kadar govorimo o deležu lastniških stanovanj, saj je imelo, glede na zadnji popis prebivalstva v letu 2002, 90 odstotkov gospodinjstev v lasti svoje stanovanje (SURS 2002).

Za Slovenijo, kot post-socialistično državo, sta v času socializma veljali dve značilnosti, prva je bila ta, da je država imela glavno vlogo na področju gradnje, uporabe in dodelitve stanovanj, stanovanjski trg je bil omejen in podrejen; obenem pa je stanovanje nastopalo kot socialna pravica, ki zadovoljuje le potrebo po stanovanju in ne stanovanje kot komoditeta oziroma udobje.

Zanimivi so bili načini pridobivanja lastnega stanovanja, predvsem v primeru Slovenije, ki je poleg klasičnih pridobitev stanovanja preko trga, zadrug in dedovanja, (bila) znana predvsem po visokem deležu samogradnje, ki so jo spodbujali delodajalci in urbanistični načrti. Stanovanjsko politiko, ki je spodbujala lastništvo, je spremljala močna socialna država, ki je poskrbela za šolstvo, zaposlitev, zdravstvo, nego za starejše in otroke. Državljeni so imeli zajamčeno socialno varnost, zdravstveno in pokojninsko zavarovanje, brezposelnosti in brezdomstva pa tako rekoč sploh niso poznali, saj skorajda nista obstajala. Socialno politiko in sistem socialnega skrbstva je določal močno centraliziran pristop v smeri od zgoraj navzdol.

Po tranziciji se je na stanovanjskem področju država umaknila od svoje vloge ponudnika stanovanj, drastično so se zmanjšala državna denarna sredstva (npr. subvencije), svoj edinstven pečat pa sta pustili privatizacija in denacionalizacija, ki sta bili odgovorni za to, da je Slovenija postala država »super lastništva« (glej Mandič 2010a), saj so se deleži lastniških stanovanj zvišali iz 83 odstotkov v letu 1991 na 90 odstotkov v letu 2002 (SURS 2011, 182). Po drugi strani pa Slovenija postane država z zelo majhnim najemnim sektorjem. Leto 1991 je bilo zaznamovano z osamosvojitvijo Slovenije in sprejetjem Stanovanjskega zakona, ki je določil ukinitvev družbene lastnine na stanovanjskem področju. Najemnikom je zakon omogočal ugoden nakup družbenih stanovanj, kar je prispevalo k naglem višanju deleža lastniških in upadanju deleža najemnih stanovanj. V času privatizacije je namreč državna lastnina postala zasebna

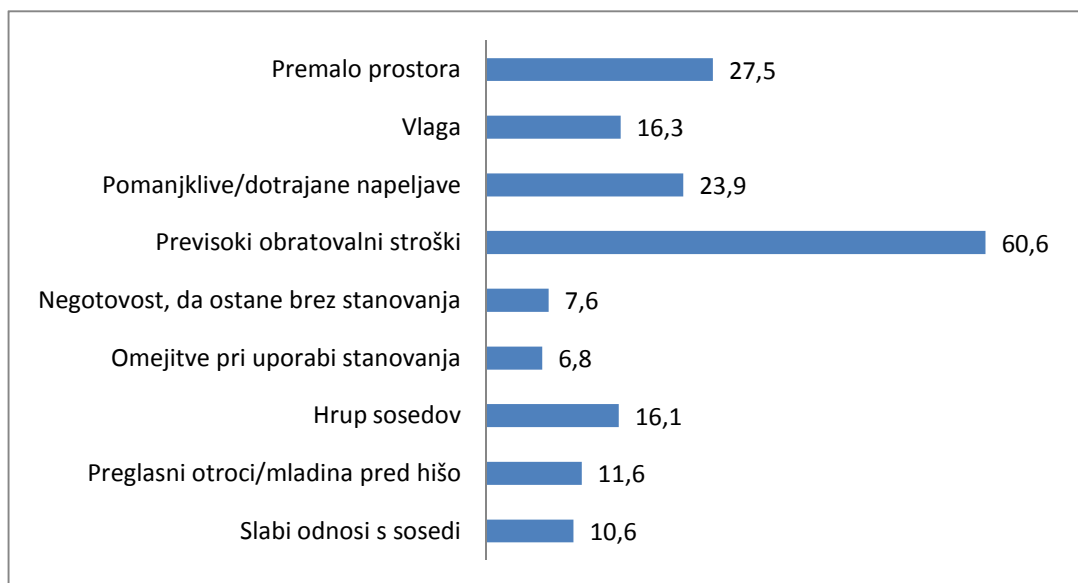
lastnina, z denacionalizacijo pa se je premoženje vrnilo na prvotno stanje oziroma tistim ljudem, ki so bili lastniki pred vojno ali njihovim dedičem.

Stanovanjska politika v času privatizacije spodbuja nakup stanovanja, obenem pa pomaga oblikovati prepričanje, da je lastniško stanovanje sredstvo za večjo svobodo in varnost (Mandič 1999a, 15). Tranzicija je bila torej zaznamovana z naraščajočim številom gospodinjstev, ki so kupila lastno stanovanje po ugodnih cenah; te so nato vseskozi naraščale in v letu 2008 dosegle svoj vrh, ko so bile najvišje (SURS 2010). To je bil čas, kjer je stanovanje postalo najbolj profitna investicija posameznika, lastna nepremičnina pa je postala »sestavni del sedanje in prihodnje materialne varnosti« (Mandič 2010b, 1012).

Varnost osebe v starosti je odvisna tudi od stanja stanovanja v katerem živi. Namreč, stanovanje je lahko dobra finančna naložba, v kolikor obdrži svojo vrednost, za to pa ga je potrebno vzdrževati in vanj vlagati, kar je lahko zelo finančno zahtevno. Rezultati raziskav, ki preučujejo kvaliteto življenja, so večkrat prikazali neprimernost slovenskih lastniških stanovanj. Podatki Stanovanjske ankete iz leta 2005 kažejo, da je imelo v Sloveniji 27% gospodinjstev neprimerne stanovanjske razmere (Mandič in Cirman 2006, 23), poleg fizičnih pomanjkljivosti stanovanja, so merili tudi finančne težave in kazalce varnosti stanovanja.

Iz grafikona 3.3. je razvidno, da se dobrih 60 odstotkov slovenskih gospodinjstev (v anketi so bili vključeni tako lastniki kot najemniki) spoprijema s prevelikimi stroški, ki so povezani s stanovanjem, slabih 24 % pa jih ima pomanjkljive/dotrajane napeljave. Rezultati kažejo, da je kar nekaj slovenskih gospodinjstev finančno preobremenjenih, posledično pa niso zmožni vzdrževati svojih stanovanj, to pa vodi v manjšanje stanovanjskega premoženja.

Grafikon 3.1: Odstotek gospodinjstev, ki imajo navedeno težavo s stanovanjem (v %)

Vir: Mandič in Cirman (2006, 21).

Mandič (1999b) obravnava negativni vidik lastništva, ko meni da se je v času privatizacije pri velikem številu ljudi izkazalo, da jim odplačevanje previsokih obrokov stanovanjskega posojila predstavlja strah in resnično grožnjo, da lahko izgubijo svoj dom. Lastništvo prinaša tudi druga tveganja, Cirman (2002) je našla in povzela naslednja:

- *tveganje stroškov vzdrževanja* – ti so lahko večji od pričakovanih;
- *tveganje stroškov dolžniškega financiranja* – v primeru, ko lastnik stanovanja nakup financira z najemom posojila, lahko tvega stroške, ki izhajajo iz višine obrestne mere na posojilo;
- *tveganje lokalnega okolja* – v primeru zmanjšanja kakovosti lokalnega okolja (hrup, zaprtje trgovine) lahko pride do znižanja vrednosti stanovanja, možnost selitve pa je zmanjšana zaradi visokih transakcijskih stroškov;
- *tveganje sprememb cen* – v primeru znižanja cen nepremičnin se zmanjša precejšnji del premoženja gospodinjstva;

- *tveganje sposobnosti odplačevanja posojila* – gospodinjstvo v primeru sprememb pri pridobivanju dohodkov (brezposelnost, invalidnost, ipd.) ne bo več zmožno odplačevati posojila.

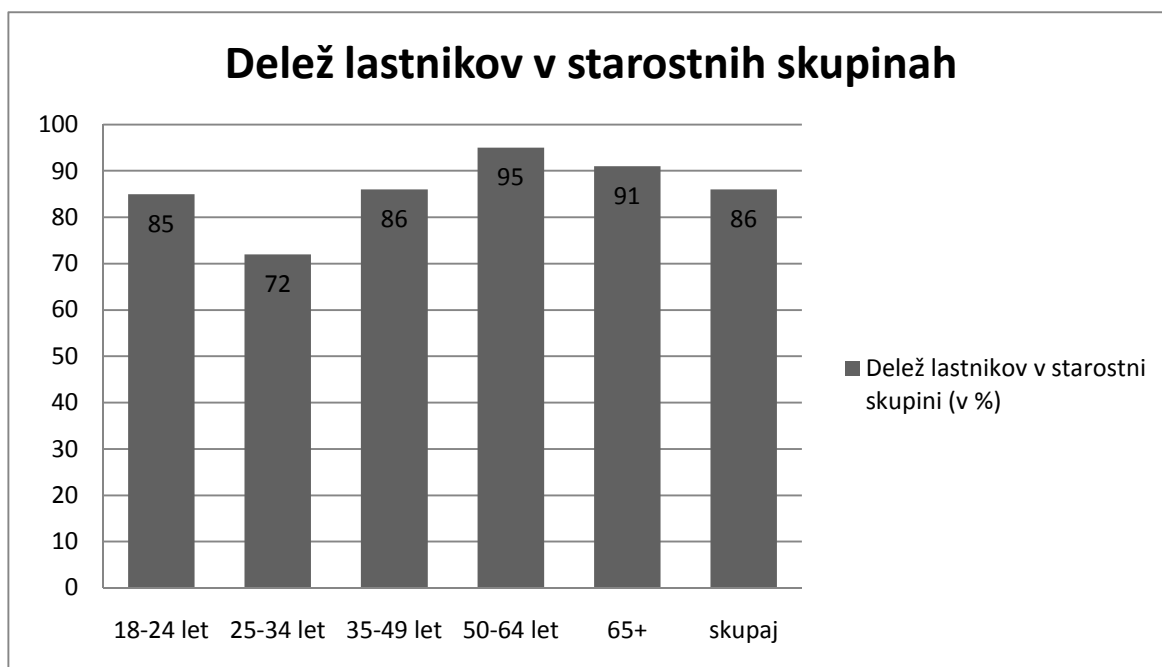
3.3 Delež lastništva med starejšim prebivalstvom v Sloveniji

Delež lastniških stanovanj v Sloveniji je po osamosvojitvi konstantno naraščal, leta 2006 so bili deleži lastništva še vedno izredno visoki, 83 % gospodinjstev je živelo v lastniškem stanovanju, od tega pa je bilo kar 99 % popolnih lastnikov (SILC wave 2006 v Dol in Neuteboom 2009, 20). Danes so deleži lastništva relativno visoki, zlasti med starejšim prebivalcem, kateri so v večini primerov popolni lastniki svojega stanovanja (Dol in Neuteboom 2009; EQLS 2006).

Kadar govorimo o popolnem lastništvu, menimo, da je gospodinjstvo v celoti lastnik stanovanja v katerem biva in za svoje stanovanje ne plačuje posojila. Nepopolni lastnik pa je tisto gospodinjstvo, ki za svoje stanovanje še odplačuje posojilo. Glede na dejstvo, da je lastno stanovanje povezano tudi s kopičenjem oziroma večanjem premoženja skozi življenje, v Sloveniji ne presenečajo višji odstotki popolnega lastništva med starejšim prebivalstvom.

V primerjavi z ostalimi generacijami, kot kažejo podatki Evropske raziskave o kakovosti življenja 2003 (EQLS 2006), je v letu 2003 imela najstarejša generacija najvišje deleže lastništva, kar 91 odstotkov ljudi nad 65-im letom starosti je imelo v lasti svoje stanovanje, pri mlajših generacijah pa so deleži bili nekoliko nižji (glej grafikon 3.1.), današnje mlade generacije so soočajo s težavami, ki so bile starejšim generacijam tuje, ko so stopali na trg dela in osnovali svoje družine. Namreč, v Sloveniji je vse več mladih brezposelnih in brez lastnega stanovanja, večina se odseli od staršev v poznih 20-ih oziroma zgodnjih 30-ih letih starosti.

Grafikon 3.2: Delež lastnikov v starostnih skupinah v Sloveniji

Vir: EQLS (2006, 56).

Podatki evropske raziskave o kvaliteti življenja (EQLS 2006) kažejo, da so razvojni ukrepi v času komunizma za seboj pustili slabo oziroma nerazvit hipotekarni trg, saj je Slovenija specifična tudi po tem, da je zelo malo gospodinjstev, ki ima svojo nepremičnino pod hipoteko, teh je le 7 %, na drugi strani pa je kar 80 odstotkov takšnih gospodinjstev, ki imajo v lasti stanovanje brez hipoteke (glej grafikon 3.3).

Grafikon 3.3: Razporeditev lastništva v Sloveniji

Vir: EQLS (2006, 54).

Grafikon 3.3 prikazuje sliko današnje stanovanjske situacije večine slovenskih gospodinjstev. Kar 80 odstotkov gospodinjstev za svoje stanovanje ne plačuje hipoteke, ta gospodinjstva so bodisi popolni lastniki bodisi za stanovanje še odplačujejo posojilo pri banki. Večina najstarejših slovenskih gospodinjstev je popolni lastnik svojega stanovanja, kar je z vidika finančne varnosti posameznika v starosti izredno pomembno, saj to pomeni, da lahko takšno gospodinjstvo finančna sredstva, namesto za posojilo, porabi za lastno blaginjo, stanovanje jim namreč lahko služi kot dobra naložba v starosti.

4 DEJAVNIKI VARNOSTI V STAROSTI

Ena najpomembnejših vrednot v življenju vsakega posameznika, ne glede na starost, je varnost. Potreba po varnosti se izkaže za še bolj potrebno kadar človek preneha z aktivno dejavnostjo in se upokoji. Svetovna Banka (angl. A World Bank Policy Research Report 1994) je izvedla obsežno globalno raziskavo o varnosti na stara leta in preprečevanju stisk v starosti, kjer ugotavlja, da v pokoju človek postaja bolj ranljiv in negotov glede svojega položaja v družbi in družini ter se sooča z različnimi težavami (premajhna pokojnina, zdravstvene težave, socialna izključenost ipd.). Starejši ljudje, ki so že upokojeni, se tako nemalokrat soočajo z dohodkovno negotovostjo, saj se s staranjem človeka fizično in mentalno zdravje slabšata, posledično pa se tudi stroški za nego višajo s starostjo. Ugotovitve nadalje kažejo, da tudi medicinska skrb za stare večkrat zahteva bolj drage tehnologije, hospitalizacijo in dolgoročno nego, v primerjavi z zdravstveno skrbjo za mlade. Dohodek, ki je potreben za vzdrževanje življenjskega standarda v pokoju, navadno ne zadošča, upokojenci se morajo posluževati dodatnih finančnih virov.

Raziskava je obenem ugotovila, da so države (po svetu) razvile mehanizme, s katerimi naj bi zagotavljale (finančno) varnost svojih državljanov, vendar pa so te zaradi naraščanja starejšega prebivalstva vedno bolj ogrožene. Obenem se manjša tudi podpora družine, katera danes ni več tista, ki bi (v celoti) (po)skrbela za socialno in finančno varnost svojih staršev. Družine niso več večgeneracijske kot nekoč, ko so si člani medsebojno pomagali, zdaj starejši večinoma živijo ali s partnerjem, ali pa sami.

»Potreba po zdravstvenih uslugah narašča s staranjem družb, starejši ljudje imajo več zdravstvenih težav, za njihovo reševanje pa potrebujejo drage medicinske tehnologije. Ker s staranjem družbe potrošnja pokojnin in izdatkov za zdravje naraščata vzajemno, naraščata tudi pritisk na državni vire in državni proračun« (A World Bank Policy Research Report 1994, 2).

Svetovna Banka (A World Bank Policy Research Report 1994) je napovedala, da bodo dosednji sistemi zagotavljanja finančne varnosti v starosti, ob hkratnem staranju prebivalstva, privedli do dveh posledic. Na eni strani bo to imelo vpliv na starejše ljudi

in po drugi vpliv na celotno gospodarstvo države. Ugotavlja, da večina (takratnih) sistemov ne zagotavlja primerne zaščite starejših, sčasoma bi takšni sistemi lahko celo zavirali razvoj, skozi visok davek na osebni dohodek, katerega posledica bi lahko bila utaja davkov in delo na črno, ali skozi javnofinančni primanjkljaj in inflacijo, ali skozi manjšanje javnih izdatkov za spodbujanje razvoja, kot sta na primer šolstvo in zdravstvene usluge za mlade, ali celo skozi kombinacijo vseh treh.

4.1 Finančna varnost in pokojnina

Dohodkovna negotovost na stara leta je problem, ki tare vse svetovne družbe. Slovenija omejuje (nekoč izdatnejša) sredstva za izvajanje formalnih programov, ki zagotavljajo varnost na stara leta, saj sistem tega finančno ne bi prenesel. Prezgodnje upokojevanje v prejšnjem stoletju in radodarne državne podpore (beneficije) danes terjajo svoj davek. Zaradi ekonomske vzdržnosti ter sprememb v strukturi prebivalstva in na trgu dela, je bila država primorana uvesti strukturne reforme. Gospodarska kriza je dogajanje v državi še dodatno zaostrila, veliko aktivnega prebivalstva je ostalo brez dela, namesto dajanja prispevkov v pokojninsko blagajno, se je ta del prebivalstva obrnil na državo po socialno denarno pomoč.

Zaželena oblika upokojevanja v razvitem svetu je predvsem varna starost (Ghilarducci 2008). Vendar je realnost vse pogosteje daleč od želja in upov upokojencev. Zaradi večanja števila le-teh in manjšanja delovnega prebivalstva, je pokojninski sistem pod velikim pritiskom. V Sloveniji je namreč ta po osamosvojitvi naletel na resne finančne težave, zaradi hitro naraščajočega deleža upokojencev se je pojavila potreba po reformi takratnega pokojninskega sistema. Država je leta 1992 in 1999 izvedla pokojninski reformi, ki sta zvišali upokojitveno starost (63 let za moške in 61 let za ženske), povečali število let, ki se štejejo za odmero pokojninske osnove in ob nespremenjenem plačevanju prispevkov, prejemanje nižjih pokojnin (Ramovš 2003, 289). Kot zamenjavo za nižje pokojnine iz obveznega zavarovanja je zakon uvedel prostovoljno dodatno pokojninsko zavarovanje, v veljavo je stopil tudi tristebni pokojninski sistem, med katerimi je še vedno najpomembnejši prvi steber, tj. javni steber oziroma obvezno pokojninsko zavarovanje na podlagi dokladnega sistema (pay-as-you-go sistem) in medgeneracijske solidarnosti.

Pokojnino, ki jo prejemajo upokojenci v Sloveniji, je sestavljena iz sprotnega vplačevanja zaposlenih (skoraj dve tretjini denarja) in iz tekočega državnega proračuna (skoraj ena tretjina denarja) (Ramovš 2003, 288). Povprečna vrednost pokojnine, z varstvenim dodatkom za leto 2010 (podatki do novembra 2010), je znašala 578,94 EUR neto, razmerje med povprečno pokojnino in povprečno neto plačo se z leti znižuje, v letu 2000 je bilo razmerje 68,1, v letu 2009 pa le še 61,3 (ZPIZ 2010, 8).

Gilarducci (2008) razlaga, da naj bi veljalo splošno prepričanje, da je višina potrebnega dohodka v pokoju med 60 % in 85 % dohodka pred upokojitvijo, vendar po njenem mnenju pokojnina, ki jo prejemajo upokojenci ne bo zadostovala. Namreč, težave s premajhnimi dohodki v starosti nastanejo zaradi številnih dejavnikov, kot so: zdravstveni stroški, inflacija, daljša življenjska doba, uvajanje novih davkov (na nepremičnine). Tako naj bi potrebno razmerje med pokojnino in povprečno znašalo kar 100 odstotkov, tisti, ki so služili pod povprečjem, pa naj bi potrebovali še več.

Pri vprašanju vzdržnosti pokojninskega sistema Fasang in Aisenbrey (2009) vidita težave predvsem v zgodnjem upokojevanju in istočasnem podaljševanju življenjske dobe, ki skupaj podaljšujeta povprečno upokojitveno obdobje in posledično obremenjujeta socialno varnost in pokojninski sistem (Ebbinghaus v Fasang in Aisenbrey 2009, 2; Gruber in Wise v Fasang in Aisenbrey 2009, 2). S tem vprašanjem se ukvarjata tudi Curl in Hokenstad (2006), ki ugotavljata da je bila na začetku 20. stoletja, ko se je oblikoval pokojninski sistem, pričakovana življenjska doba 50 let, upokojitvena starost pa 65. let starosti. Danes se je pričakovana življenjska doba podaljšala na 80 let, pri tem pa je upokojitvena starost ostala nespremenjena (Auer in Fortuny v Curl in Hokenstad 2006, prav tam), kar predstavlja veliko finančno breme za socialne programe v državi.

Rešitev težav sedanjega pokojninskega sistema Ramovš (2003, 286) vidi v pokojninskih reformah, ki bi morale v prihodnosti iti v smeri aktivnega vključevanja dela in ustvarjalnosti tretje generacije, ki bi služil kot dodatni vir za materialno varnost ljudi v starosti. Na ta način upokojenci ne bi bili več izključeni iz družbe, ampak bi imeli možnost aktivnega sodelovanja po lastnih možnostih in interesih. V Vladi RS so se pripravljale rešitve za te težave skozi uvedbo t.i. malega dela, ki naj bi vključevalo tudi

upokoјence, vendar je pobuda zanj ostala neuresničena s padcem na referendumu. Malo delo naj bi tako upokoјencem ponujalo možnost občasnega dela (do 60 ur mesečno), po mnenju Ministrstva za delo, družino in socialne zadeve (2011a) naj bi to pripomoglo k njihovem aktivnem staranju, ohranjanju socialnih stikov, psihofizičnih sposobnosti in možnosti dodatnega zaslužka (do 6000 evrov bruto letno).

Sklenemo lahko, da posledice demografskih sprememb, ki vplivajo na pokojninski sistem, ne gredo v prid ekonomski varnosti starejšega prebivalstva. Za finančno vzdržljivost pokojninskega sistema bo zagotovo potrebna pokojninska reforma, ki sicer na junijskem referendumu ni bila sprejeta, vendar bo kljub temu v prihodnosti potrebno oblikovati nove predloge spremembe zakona, če želimo vzdržnost sedanjega pokojninskega sistema. Pri tem je vsekakor potrebno poudariti, da vsaka nadaljnja reforma pokojninskega sistema krči pravice upokoјencev v obliki nižanja pokojnin, to pa obenem ogroža njihovo ekonomsko varnost.

4.2 Sistem socialne zaščite

Za boljše razumevanje področja socialne varnosti, si bomo najprej podrobneje ogledali, kateri so sploh tisti sistemi v državi, ki skrbijo za blaginjo državljanov. Nato pa si bomo še ogledali koliko izdatkov se izdvaja iz državnega proračuna za pokojnine in podobne pravice.

Sistem socialne zaščite je tisti, ki s svojimi podsistemi skrbi za socialno varnost državljanov, zajema pa več različnih podsistemov, kot so npr. socialno varstvo, družinsko varstvo, institucionalno varstvo, socialna varnost in zavarovanja (Jacović, 2010).

Pojem socialna zaščita se večkrat zamenjuje s pojmom socialna varnost, katera sicer vključuje ožji sistem pravic (sistem socialnega varstva in sistem socialnega zavarovanja) kot socialna zaščita. Slednja se praviloma uporablja kot najširši pojem oziroma sistem, ki obsega sisteme socialne varnosti, vključno s sistemi socialnih zavarovanj, socialnih pomoči in ostalih ugodnosti, kot so npr. stanovanjske ugodnosti (subvencije), subvencije predšolskega varstva, davčne olajšave, subvencije prehrane za otroke in mladino ipd. (Jacović, 2010).

Jacović (2010, 3) zvrsti sisteme socialne zaščite po obsegu pravic, začenši s sistemom z najširšim proti sistemom z najožjim obsegom pravic:

1. *Socialna zaščita* (ang. social protection);
2. *Socialna varnost* (ang. social security)
 - a. *Socialno varstvo* (ang. social assistance); predstavlja mrežo programov in ukrepov države za reševanje socialnih stisk in težav posameznikov oz. določenih skupin prebivalstva. Skrbi za preprečevanje socialne ogroženosti posameznika in posameznih skupin prebivalstva.
 - b. *Socialno zavarovanje* (ang. social insurance); z njim se zagotavlja gmotna varnost zaposlenih delavcev in njihovih družinskih članov. Vključuje prejemke zaradi osebnih (bolezen, materinstvo oz. starševstvo, invalidnost, starost, smrt hranitelja družine) in ekonomskih razlogov (brezposelnost). Socialno zavarovanje obsega: zdravstveno zavarovanje, zavarovanje za primer starševstva, pokojninsko in invalidsko zavarovanje ter zavarovanje za primer brezposelnosti.

Izdatki za socialno zaščito v Sloveniji so se od leta 1998 (leto, ko je Slovenija začela z omenjenimi meritvami) letno povečevali po dobra 2 odstotka ter so tako za leto 2008 znašali petino Bruto domačega proizvoda (v nadaljevanju BDP) (Jacović 2010, 6), pri čemer Jacović (2010, 6) poudarja, da »slabša kot je gospodarska rast, višje so potrebe po socialnovarstvenih izdatkih in večji je delež teh izdatkov v odstotnem deležu od BDP«.

Slovenija, ki je petino svojega BDP namenila za izdatke socialnega varstva, je v primerjavi z ostalimi evropskimi državami pod povprečjem, ki je za leto 2008 znašalo četrtno BDP. Od teh izdatkov, ki so se v Sloveniji leta 2008 namenili za socialne prejemke, je šlo največ sredstev za socialne prejemke iz področja starosti (skoraj 40 %), in za bolezen in zdravstveno varstvo (dobrih 30%), sledila so področja: družina in otroci, invalidnost ter smrt hranitelja družine (vsak okrog 8 %), nato brezposelnost in druge oblike socialne izključenosti (s po 2 %) ter nastanitev z najmanjšim deležem (po Jacović 2010, 11).

Pokojnine in ostale pravice prav tako uvrščamo med izdatke sistema socialne zaščite, le-ti predstavljajo skoraj 50 % vseh izdatkov, v letu 2009 je tako šlo dobrih 13 % BDP za te namene, kar je največ po letu 2001 (Ignjatović 2010), vzrok za povečanje izdatkov pa je večanje števila prejemnikov pokojnin.

Za obstoj podsistema, ki skrbi za izdatke socialne varnosti v starosti, bodo vsekakor potrebne reforme na področju pokojninskega sistema, v kolikor si želimo ohraniti sedanje pravice na področju socialne zaščite tudi v prihodnosti. Namreč, starejši ljudje morajo vsekakor biti deležni splošnega načela enakosti pred zakonom, ki zagotavlja človekove pravice in temeljne svoboščine, saj imajo enako kot drugi člani družbe, pravico do človeškega dostojanstva, do zasebnosti, lastnega življenjskega sloga in predvsem do socialnega varstva (SURS 2007).

4.2.1 Socialnovarstvene storitve: dom za starejše in oskrbovana stanovanja

V razvitem svetu potrebujejo ljudje, ki so stari nad 60 let, različne oblike pomoči, tako naj bi jih 25 odstotkov potrebovalo pomoč pri vsakdanji oskrbi, od tega okrog 15 odstotkov sorazmerno malo pomoči, okrog 10 odstotkov pa veliko oskrbe in nege (MDDSZ 2006). Pravilo, ki naj bi veljalo v Evropi, narekuje, da je potrebno za okoli 5 % prebivalstva, starega nad 65 let, zagotoviti oskrbo in nego v socialnih in zdravstvenih ustanovah, zmogljivosti v Sloveniji naj bi tem zahtevam ustrezale, čeprav so pritiski po namestitvi vedno večji. Vzroke za to gre iskati v večanju deleža starih ljudi in v zmanjševanju vloge družine pri skrbi za družinske člane. Strategija varstva starejših do leta 2010 (MMDSZ 2006) si je zastavila cilj uveljaviti takšne programe za oskrbo starih ljudi, kateri bodo predstavljali vez med družino in institucionalnim varstvom (zlasti dnevno varstvo, oskrbovana stanovanja, socialna oskrba in nega na domu, začasno varstvo za oddih svojcev in medgeneracijsko prostovoljstvo).

V Sloveniji je Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve (2011b) tisto, ki skrbi za politiko socialnega varstva in ki narekuje, da morajo država in lokalne skupnosti zagotavljati »takšne razmere, ki bodo posameznikom v povezavi z drugimi v družinskem, delovnem in bivalnem okolju omogočali ustvarjalno sodelovanje in uresničevanje njihovih razvojnih možnosti, da bodo s svojo dejavnostjo dosegali tako

raven kakovosti življenja, ki bo primerljiva z drugimi v okolju in bo ustrezala merilom človeškega dostojanstva« .

Socialno varstvo, ki je namenjeno starejšim ljudem ureja Zakon o socialnem varstvu (ZSV), kateri določa, da imajo storitve »naravo pravice«, kjer lahko posameznik, ki potrebuje določeno storitev, »uveljavlja pravico do storitve po predvidenem postopku« (MDDSZ 2011b). Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve (2011b) ob tem poudari, da se lahko »pravice do storitev uveljavljajo po načelih enake dostopnosti in proste izbire oblik za vse upravičence pod enakimi pogoji, ki jih določa zakon, in po načelih socialne pravičnosti. Ministrstvo skrbi za čim ustrežnejšo dostopnost do storitev tako s širitvijo mreže javnih zavodov kot s podeljevanjem koncesij in dovoljenj za delo za opravljanje socialno varstvenih storitev«.

Izmed številnih storitev socialnega varstva starejših, si bomo podrobneje ogledali dve storitvi institucionalnega varstva, najprej dom za starejše, ki je pri nas najpogostejša oblika institucionalnega varstva starejših (Ramovš 2003; SURS 2009) in nato še oskrbovana oziroma varovana stanovanja, kjer je starostnikom omogočeno varstvo na domu. V Sloveniji je v domovih za starejše v letu 2009 bivalo 16.192 oskrbovancev, od tega je bilo kar 74 odstotkov žensk (SURS 2009). Število oskrbovancev z leti narašča, saj jih je iz leta 2006 do leta 2008 povečalo za 1536 oziroma za 11 odstotkov.

Po podatkih Statističnega urada Republike Slovenije za leto 2009 so razlogi, zaradi katerih so bili oskrbovanci sprejeti v dom za starejše, različni, največ je takšnih (63 %), ki so prišli v dom zaradi bolezni, zdravih je tja prišlo slabih 12 odstotkov, sledijo jim tisti, ki so prišli tja zaradi hujših duševnih obolenj. Najmanj pogosti razlogi za sprejem v dom so bile neurejene stanovanjske razmere (2,5 %), potem neurejene družinske razmere (2,6 %) ali kaj drugega (2,5 %).

Najpogostejši način plačevanja oskrbnine je na eni strani tisti, kjer stroške nege v domu starejših plačajo svojci in oskrbovanec (34 %), na drugi pa tisti, kjer si oskrbovanec oskrbnino v celoti plača sam (34 %). Sledita načina, kjer oskrbnino v celoti plačajo svojci (12 %) ali pa način, kjer svojcem pomaga občina (16 %). Najredkeje prihaja do plačila, kjer bi si stroške krili oskrbovanec, svojci in občina (3 %), le 1 odstotek pa je takšnih, ki jim celotno oskrbnino plačuje občina (SURS 2009).

Poleg domov za starejše obstaja še drugačna storitev institucionalnega varstva, ki se ponuja starejšim v Sloveniji. Namreč le-to je lahko zagotovljeno tudi v oskrbovanem stanovanju, kjer gre za storitev, ki je namenjena starejšim ljudem, ki se sami ne morejo več v celoti oskrbovati in negovati, vendar lahko kljub temu še vedno živijo razmeroma samostojno življenje s pomočjo strokovnega osebja. V Sloveniji je približno 13 oskrbovanih oziroma varovanih (najemnih) stanovanj, na območju Celja, kjer so bili opravljeni intervjuji, pa so na voljo tri takšna stanovanja (MDDSZ 2011b).

Oskrbovana stanovanja so funkcionalno povezana in potrebam starejših ljudi prilagojena stanovanja. Pravilnik o standardih in normativno socialno varstvenih storitvah (MDDSZ 2011b) določa osnovno in socialno oskrbo ter zdravstveno varstvo in zdravstveno nego upravičencev v takšnih stanovanjih.

V osnovno oskrbo v oskrbovanem stanovanju sodi (MDDSZ 2011b):

- *pomoč pri bivanju*; osnovno čiščenje vseh ali posameznih prostorov stanovanja z odnašanjem smeti in postiljanje;
- *organizirana prehrana*; prinašanje pripravljenih obrokov ali priprava hrane v stanovanju in pomivanje uporabljene posode;
- *pomoč pri pranju, sušenju in likanju* perila.

Poleg osnovne oskrbe, se starostnikom v oskrbovanih stanovanjih ponuja še socialna oskrba, ki vključuje:

- *pomoč pri vzdrževanju osebne higiene in izvajanju dnevnih opravil* (npr. pomoč pri oblačenju, slačenju);
- *varstvo in pomoč pri ohranjanju socialnih stikov*: vzpostavljanje socialne mreže z okoljem, s prostovoljci in s sorodstvom, spremljanje upravičenca pri opravljanju nujnih obveznosti, informiranje ustanov o stanju in potrebah upravičenca (MDDSZ 2011b).

Oskrbovana stanovanja, ki so lahko najemna ali lastniška, morajo praviloma biti v bližini domov za starejše, poleg tega morajo imeti tudi oskrbnika (pravna ali fizična oseba), ki skrbi za 24-urno dnevno pomoč stanovalcem. Vsekakor pa se mora

upravičencem oskrbovanih stanovanj zagotoviti možnost uporabe celodnevne pomoči preko klicnih centrov za pomoč na daljavo.

4.2.2 Družinska oskrba starejših ljudi

Družinska oskrba je v Sloveniji, poleg domov za starejše, ena najpogostejših oblik oskrbe starejših ljudi, kjer je oseba (ali več oseb), ki skrbi za staro osebo, krvno ali sorodstveno povezana z njo. Najpogosteje je ta oskrba brezplačna, kjer družinski oskrbovalci zastonj oskrbovancu ponujajo različne oblike storitev in pomoči. Tako lahko družinski oskrbovanci skrbijo za nego starejše osebe, ali pa ji pomagajo pri gospodinjskih opravilih in socialnih stikih. Pri tem Hvalič Touzery (2009) loči med primarnimi in sekundarnimi družinskimi oskrbovalci, kjer imajo primarni glavno odgovornost za oskrbo osebe, katere največ opravijo sami, sekundarni družinski oskrbovalci pa mu/ji pri tem pomagajo. Poleg družinskih oskrbovalcev, ki so največja skupina znotraj neformalnih oskrbovalcev, štejemo še prijatelje, znance, sosede ipd.

Kljub dejstvu, da so v Sloveniji ravno družinski člani tisti, ki opravijo največji del oskrbe in nege starih ljudi, so statistični podatki glede družinske oskrbe relativno skopi, namreč obstajajo le ocene o potrebah starega prebivalstva po dolgotrajni oskrbi (Hvalič Touzery 2009). Na podlagi raziskave EQLS (EQLS v Hvalič Touzery 2009, 110) je bilo ugotovljeno, da je 13,3 % vprašanih, starih od 18 do 99 let, najmanj enkrat tedensko skrbelo za ostarele oziroma invalidne sorodnike, medtem ko se je na podlagi Eurobarometra (CCE 2002.1, 2004.1 v Hvalič Touzery 2009, 110) izkazalo, da je leta 2002 v Sloveniji 7,6 % starejših od 15 let živelo z oskrbovano osebo, 9,2 % pa jih je oskrbovalo osebo, ki ni živela z njimi.

Literatura (v Hvalič Touzery 2009, 114), ki obravnava to tematiko, opozarja na veliko preobremenjenost oskrbovalcev, kateri nosijo veliko odgovornost pri svojem delu, saj sami sprejemajo pomembne odločitve in nosijo breme njihovih posledic. Nenehna izpostavitve stresnim situacijam nemalokrat privede do zdravstvenih težav oskrbovalca, po drugi strani pa lahko privede tudi do zlorabe starih ljudi, kjer so družinski oskrbovalci zaradi izgorelosti, storilci zlorab, najpogosteje psihičnih in zanemarjanja.

Hvalič Touzery (2009) pri tem opozori na potrebo po oblikovanju ustreznih storitev, ki bodo razbremenile oskrbovalce in jim olajšale napore oskrbovanja.

Študije družinske oskrbe niso pokazale samo negativnih posledic družinske oskrbe, temveč tudi tiste, ki privedejo do pozitivnega doživljanja oskrbovanja. Namreč, neka britanska študija je pokazala, da se je v nekaterih družinah »povečala medsebojna povezanost članov in občutek varnosti, povečala se je strpnost, ob oskrbi so odkrili notranjo moč, ki se je posamezniki prej niso zavedali, odnosi s sosedi so se poglobili, utrdila se je socialna mreža« (v Hvalič Touzery 2009, 115).

4.3 Stanovanjsko premoženje kot vir varnosti

Krčenje pravic upokojencev s pokojninskimi reformami na eni strani in vedno večja starejša populacija, ki predstavlja ogromen pritisk za državo blaginje ter pokojninski sistem, na drugi, opozarjajo na to, da bo v prihodnosti potrebna povečana udeležba posameznika k lastni finančni varnosti na stara leta.

Doling in Ronald (2010) obravnavata koncept »na premoženju utemeljene blaginje«, kjer posamezniki namesto popolnega zanašanja na državno blaginjo (socialne) varnosti, katere prihodnost je ogrožena v obliki krize pokojninskega in zdravstvenega sistema, raje sami sprejmejo večjo odgovornost za lastno blaginjo in večjo varnost skozi vlaganje v finančne produkte in stanovanjsko premoženje, ki z leti pridobiva na vrednosti. Na premoženju utemeljena blaginja lahko nato v pokoju, ko je dohodek nižji, omogoča dopolnila sredstva za reševanje potreb in večjo varnost v starosti. Ugotavljata, da je uveljavljanje na premoženju utemeljene blaginje spodbudilo več različnih dejavnikov, na eni strani so ti nastali zaradi staranja prebivalstva, ki je začelo pritiskati na državna finančna sredstva in pokojninski sistem, pri tem pa so se začele posledice odražati v zmanjševanju izdatkov za socialno varnost državljanov. Na drugi strani pa imamo tiste dejavnike, ki so povezani s konstantnim naraščanjem deleža lastniških stanovanj in večanjem stanovanjskega premoženja zaradi višanja vrednosti nepremičnin.

Večina slovenskih starejših gospodinjstev si je v določenem življenjskem obdobju ustvarila lastno premoženje s tem, ko je postala lastnik svojega stanovanja. Zasluge za

visoke deleže lastništva imajo (tudi) dostopnejši bančni stanovanjski krediti, s katerimi so si lahko številna gospodinjstva privoščila nakup stanovanja. Ta so stanovanjski kredit odplačevala več let, večina starejših lastnikov pa je do danes posojilo že odplačala in tako postala popolni lastnik stanovanja. V tem času so cene stanovanj močno naraščale, gospodinjstvu, ki je za nakup stanovanja odštelo relativno malo denarja, je vrednost stanovanja močno narasla. Posledično je stanovanjsko premoženje postalo za večino gospodinjstev eden najpomembnejših virov premoženja.

Doling in Ronald (2010) poudarjata, da je v zadnjih letih v državnih sistemih blaginje in socialne varnosti naraslo prizadevanje vlad, da s političnimi programi spodbujajo lastništvo. Avtorja menita, da se ravno s spodbujanjem lastništva spodbuja posameznika k izgradnji lastnega premoženja, ki naj bi mu služilo za t.i. individualno blaginjo.

Z blaginjo posameznika, ki temelji na stanovanjskem premoženju, se ukvarjajo tudi ostali avtorji (glej Doling in Ronald 2010; Elsinga in Mandič 2010b), ki menijo, da naj bi države, ki imajo visoke deleže lastništva, začele - ravno na podlagi tega dejstva – kompenzirati (nadomeščati) pri izdatkih za socialno varstvo in blaginjo državljanov.

Malpass (Malpass v Doling in Ronald 2010, 167) v tem primeru pravi, da »bolj kot je trg lastniških stanovanj dominanten, bolj se ga dojema kot potencialni temelj nove socialne države«. Tudi Kemeny (Kemeny v Kes 2009; Kemeny v Elsinga in Mandič 2010b) spregovori o državnem nadomeščanju (kompensaciji), katero naj bi se v zadnjih desetletjih pojavilo v državah z visokimi deleži lastništva. Opazen naj bi bil trend državnega nadomeščanja visokih deležev lastništva z nižjimi izdatki za pokojnine. Prav tako pa naj bi veljalo tudi obratno – v državah, kjer prevladuje najemništvo, naj bi država namenjala izdatnejše pokojnine, saj gospodinjstva, ki živijo v najemnem stanovanju nimajo premoženjske blaginje in zaradi tega nimajo možnosti uporabe stanovanjskega premoženja.

Poudarek na izgradnji individualne blaginje je torej povezan z dejstvom, da država zagotavljanje blaginje in socialne varnosti prelaga na posameznika. To si lahko razlagamo z dejstvom, da osnovna naloga države ni več neposredno izvajanje socialnih storitev, ampak se je na tem področju njena vloga preoblikovala iz »oskrbovalne« (*providing*) v »pospeševalno« (*enabling*), kar pomeni, da država prevzema nalogo v

obliki pospeševanja in usmerjanja (Mandič 2002, 10). Država ne zagotavlja več neposredne storitve uporabnikom, ampak podpira in usmerja druge ponudnike te storitve. Ob tem Mandič (2002, 10) opozori, da državno financiranje ni več samodejno in brezpogojno, ampak zelo selektivno, kjer država izbira le tiste akterje, programe in projekte, ki so v skladu z uresničevanjem ciljev politik ter ustrezajo točno določenim kakovostnim standardom.

Spremembe v sistemu socialne varnosti (storitev) vplivajo na samo zagotavljanje varnosti in blaginje, ali kot pravi Mandič (2002, 5): »se manjša vloga kolektivne varnosti in blaginje ter njima ustreznih institucij, raste pa pomen individualne varnosti in blaginje ter njima ustreznih institucij«. Javne politike manj namenjajo zagotavljanju kolektivne varnosti in blaginje, več pa individualnim oblikam.

Preden predstavimo možne načine uporabe stanovanjskega premoženja, je potrebno poudariti, da se stanovanjsko premoženje razlikuje od ostalih vrst premoženja, saj je le-to obenem tudi dom. Čeprav stanovanjsko premoženje ni likvidno sredstvo, pa še vedno lahko ustvari prihodek na različne načine. Omogoča namreč »dohodek v naravi« (*income in kind*), kar pomeni, da lahko gospodinjstvo uporabi storitve, ki se ponujajo v stanovanjskem premoženju.

Načinov uporabe stanovanjskega premoženja je več, Elsinga in Mandič (2010a, 937) navajata možnost prodaje stanovanja in nato selitev v najemno stanovanje; nakup manjšega stanovanja, ob katerem še vedno ostane nekaj denarja; ter možnost obratne hipoteke, kjer lahko na podlagi lastnega stanovanja pri banki najamejo posojilo in tako se stanovanjsko premoženje spremeni v likvidna sredstva, kar omogoča lastnikom, da iz stanovanja črpajo denarna sredstva medtem ko še živijo v njem.

Kdaj si gospodinjstvo ustvari stanovanjsko premoženje in kdaj ga naj uporabi, razloži ti. *življenjski cikel varčevanja* (angl. »life cycle model of savings«) (Modigliani in Blumberg v Doll 2009, 3), ki pravi, da si gospodinjstvo ustvari premoženje v zgodnjem in srednjem obdobju svojega življenja. Nato člani gospodinjstva v zadnjem življenjskem obdobju, ko so že upokojeni, to premoženje uporabijo za kritje stroškov oziroma kot dopolnilo pokojnini. Model življenjskega cikla varčevanja predpostavlja, da bodo gospodinjstva potrošila vse svoje premoženje v kasnejšem življenjskem

obdobju, pri tem pa vso morebitno premoženje, ki se ni potrošilo, obravnava kot posledico prezgodnje smrti. Kritiki (glej Levin v Doll 2009; Elsinga in drugi v Doll 2009, 3) so glede slednjega predvsem opozarjali, da starejši ljudje ne porabijo premoženja iz različnih razlogov, opozarjajo na različne kulturne in druge navade starejših gospodinjstev ter na dejstvo, da nekateri stanovanjskega premoženja ne potrošijo, ker ga želijo zapustiti svojim dedičem.

4.3.1 Ovire za razvoj blaginje na osnovi premoženja

Individualna blaginja, ki bi bila osnovana na stanovanjskem premoženju, se je izkazala kot ena od možnih rešitev za zagotovitev blaginje in varnosti na stara leta v obliki dodatnega vira dohodka v starosti. Kljub temu je potrebno opozoriti, da obstajajo omejitve, ki stojijo na poti realizacije, kjer bi lahko stanovanjsko premoženje postalo del individualne blaginje posameznika.

Malpass (Malpass v De Decker in Dewilde 2010, 244) je izpostavil omejitve uporabe stanovanjskega premoženja in opozoril, da obstaja majhna verjetnost, da bo stanovanje postalo močan in dolgoročen temelj sodobne socialne države, iz različnih razlogov. Poudaril je predvsem neenako porazdelitev stanovanjskega premoženja, ki je odraz različnih potreb in obnašanja potrošnikov ter zmogljivosti trga (kapacitet), da razvije ustrezne in privlačne cene finančnih produktov.

Težave pri uporabi stanovanjskega premoženja se kažejo predvsem v dejstvu, da obstajajo neenakosti med gospodinjstvi v sami porazdelitvi stanovanjskega premoženja, v primeru Slovenije smo poleg tega opozorili še na prisotnost neprimernih lastniških stanovanj, ki večkrat predstavljajo veliko finančno breme za gospodinjstvo. Nadalje se težave kažejo v tem, da je lahko spodbujanje lastništva razlog za zmanjševanje vloge socialne države, ki svoja bremena prelaga na posameznika, ki naj sam poskrbi za lastno, individualno blaginjo.

O težavah in ovirah za razvoj blaginje na osnovi premoženja spregovorita tudi Doling in Roland (2010), ki poudarjata, da ne glede na to, kako privlačno deluje državi

premoženjska blaginja, obstaja več možnih omejitev in ovir za njen razvoj (Doling in Ronald 2010, 168-169):

- *Gospodinjstva ne planirajo dolgoročno* – država pričakuje, da so posamezniki racionalni in da varčujejo v skladu s primanjkljaji v državni blagajni. Rowlingson (Rowlingson v Doling in Ronald 2010, 168) je prepričan, da ljudje ne razmišljajo o prihodnosti in zanj ne delajo strateških načrtov, kar se kaže v njihovi nepripravljenosti za dolgoročno razmišljanje in pomanjkanju predstav o prihodnosti.
- *Preseganje lastnih zmožnosti z nakupom stanovanja* – gospodinjstvo z nižjimi dohodki se z nakupom stanovanja sooči s tem, da preseže svoje finančne zmožnosti. Zaradi tega vedno obstaja del revnejšega prebivalstva, ki je finančno izključen iz pridobivanja stanovanjskega premoženja, saj si ni mogel privoščiti nakupa lastnega stanovanja.
- *Težave s preoblikovanjem stanovanjskega premoženja v likvidna sredstva* – nepremičnino, ki je fiksno premoženje, ni tako enostavno preleviti v likvidna sredstva za potrošnjo za socialne storitve. Razlogi za to se skrivajo tudi v dejstvu, da je zelo težko pripraviti ljudi do tega, da sprejmejo dejstvo, da je potrebno potrošiti stanovanjsko premoženje (sploh za storitve socialnega varstva). Obenem pa selitev v najemno stanovanje ljudem, ki so bili celo življenje lastniki, predstavlja izgubo prednosti, ki so jih imeli kot lastniki.
- *Tržna odvisnost stanovanjskega premoženja* - blaginja, ki bazira na stanovanjskem premoženju, je osnovana na predpostavki, da cene stanovanj neprekinjeno in neprestano naraščajo hitreje kot inflacija. V državah super lastništva, kjer večino individualnega premoženja predstavlja stanovanjsko premoženje, lahko zlom stanovanjskega trga ogrozi ne le skupne vrednosti premoženja celotnega naroda, temveč tudi vzdržnost sistema blaginje (Chua v Doling in Ronald 2010, 168).
- *Neenaka dostopnost do lastniških stanovanj* – do nastopa ekonomske krize je cena nepremičnin konstantno naraščala, pri tem pa je veliko mladih gospodinjstev ostalo brez stanovanjskega premoženja, saj si nakupa dragega stanovanja niso mogli privoščiti. Ob tem je potrebno povedati, da lahko sistem, v katerem država spodbuja blaginjo, ki temelji na stanovanjskem premoženju, preživi le ob pogoju, da se ohrani dostopnost lastniških stanovanj skozi vse generacije.

Dosedanje vlade so zaradi prizadevanja za oblikovanje na premoženju utemeljene blaginje imele interes, da so cene stanovanjem neprestano rasle. To za sedanje in prihodnje vlade predstavlja velik pritisk, saj morajo za takšen sistem blaginje izboljšati cenovno dostopnost stanovanj. Težave nastajajo zaradi tega, ker si država ne more privoščiti nižanja cen nepremičnin, saj s tem zmanjšujejo vrednost premoženjske blaginje lastniških gospodinjstev. Hkrati pa, dokler se cene stanovanj ne bodo nižale, se bo s tem izključevalo prihodnje generacije iz stanovanjskega trga (Watson v Doling in Ronald 2010, 169).

Sklenemo lahko, da vsekakor drži dejstvo, da lahko na premoženju utemeljena blaginja lajša finančno stisko gospodinjstva, vendar pa je v primeru, kadar je to ena in edina opcija blaginje, zelo nevarno, sploh za tista gospodinjstva, ki so finančno omejena. To velja tako za najemnike, kot tudi za revne lastnike, katerih stanovanjsko premoženje zaradi slabega stanja nepremičnine, nima zadostne vrednosti. Da ne bi v prihodnosti prihajalo do velikih neenakosti med gospodinjstvi, bi morale stanovanjsko premoženje nastopati le kot dopolnitev in ne kot nadomestek blaginje in socialne varnosti.

5 EMPIRIČNI DEL

V empiričnem delu diplomske naloge sem si za cilj zastavila ugotoviti, kakšen je odnos starejših lastnikov stanovanj do lastnega stanovanja kot potencialnega vira varnosti na stara leta. Zanimali me bodo predvsem njihovi pogledi in prepričanja glede stanovanjskega premoženja kot vira finančne in socialne varnosti, ne nazadnje me bo zanimal tudi globlji vpogled v njihove vrednote, vzorce razmišljanja in morebitne bojzani glede individualne blaginje in varnosti na stara leta.

5.1 Metodološka izhodišča

Za pridobitev čim več zelenih podatkov in informacij, bom uporabila deset intervjujev s starejšimi lastniki, ki so bili opravljeni znotraj mednarodne raziskave DEMHOW, ki je bila izvedena v okviru Fakultete za družbene vede. Za raziskavo je bila uporabljena kvalitativna metoda, in sicer delno strukturiran intervju (strukturirani intervju z odprtimi in zaprtimi vprašanji). V intervjujih je niz raziskovalnih vprašanj, ki so povezana z demografskimi spremembami in lastniškim stanovanjem. Osredotočili se bomo predvsem na tisti del, ki se ukvarja s stanovanjskim premoženjem in varnostjo na stara leta.

Kvalitativne metode nam omogočajo preučevanje področij, ki so kompleksnejša in ki so kvantitativnim preučevanjem težje dostopna. Njihova osrednja značilnost je natančno in interaktivno oziroma vzajemno zbiranje podatkov, ki navadno vključuje neposredno in pomembno komunikacijo med tistimi, ki opravljajo raziskavo in tistimi, ki v njej sodelujejo. Poudarek je predvsem na razumevanju in sodelovanju z intervjuvanci ter na celovitosti kvalitativnega raziskovanja (holistični pristop) (Buckle in drugi 2010).

Delno strukturirani intervju vključuje vprašanja, ki so tako odprtega kot zaprtega tipa in je na ta način ena najbolj ustreznih metod za raziskovanje subjektivnih stanj posameznikov, pri tem pa je potrebna določena mera zaupanja (med spraševalcem in intervjuvancem) in prijetnega vzdušja. Ta vrsta intervjuja omogoča, da lahko intervjuvance spodbudimo k odgovorom, ki bi jih sicer zamolčali, vendar moramo biti obenem pozorni, da pri tem ne vplivamo na njihove odgovore. Kot dodatna prednost

intervjujev se izpostavlja možnost pojasnitve vprašanj intervjuvancu, ki jih morda ni razumel pravilno.

Diefenbach (2009) meni, da je slabost intervjujev predvsem v samem izboru intervjuvancev, saj je od njega odvisno, čigave poglede, mnenja in zanimanja se bo upoštevalo in čigava ne. Alvesson (Alvesson v Diefenbach 2009, 880) pa opozori, da intervjuvanci včasih na določena vprašanja dajejo kulturno zaželene odgovore in odgovarjajo tako, kot bi odgovorila vsaka »normalna« oseba na določeno temo.

V sociologiji poznamo t.i. *družbeno zaželene odgovore* (Diefenbach 2009, 881), kjer intervjuvanci odgovarjajo v skladu s tistim, kar je družbeno zaželeno, ali pa odgovarjajo tisto, kar bi si oseba, ki jih intervjuja, želela slišati. Intervjuvanec ponudi takšno informacijo oziroma odgovor, ki ne razkriva njegovega dejanskega mnenja, ampak tisto kar se dojema kot ustrezno in primerno (Diefenbach 2009).

Slabosti intervjuja se je, že pri samem izvajanju intervjuja, potrebno zavedati in zato, pravi Diefenbach (2009, 881), mora biti pogled spraševalca na odgovore intervjuvanca do neke mere kritičen, do njih mora imeti distanco, v veri, da obstaja možnost, da intervjuvanec na vprašanje ni ponudil takšnega odgovora, ki je odraz njegovega (ali njenega) dejanskega razmišljanja.

5.2 Predstavitev podatkovne baze

Raziskava, ki je bila v Sloveniji opravljena v letu 2009, je ena izmed projektov evropske raziskave DEMHOW oziroma Demographic Change and Housing Wealth. Za opravljanje raziskave je bila, izmed dvanajstih slovenskih regij, izbrana savinjska regija, v kateri je ekonomska rast v zgornjem državnem povprečju. Intervjuji so bili izvedeni v tridesetih gospodinjstvih lastniških stanovanj, večina intervjujev je potekala v tretjem največjem slovenskem mestu Celju, kjer smo preverjali, kako različne generacije gledajo na potek svojega življenja, na upokožitev in stanovanje. Uporabljena je bila metoda strukturiranega intervjuja z odprtimi in zaprtimi vprašanji, katera so oblikovali raziskovalci znotraj osmih sodelujočih držav, nato pa je bil preveden v slovenščino.

Za pridobitev intervjuvancev se je najprej izbralo pet mestnih četrti v Celju, glede na različne tipe stanovanj in čas izgradnje: 1) stanovanjske hiše v centru mesta iz predvojnega obdobja; 2) več-stanovanjska naselja, zgrajena v 70-ih letih 20. stoletja; 3) več-stanovanjska naselja, novogradnja; 4) eno družinske hiše iz predvojnega obdobja; 5) eno družinske hiše, novogradnja (po Mandič 2010b, 1013). Pri tem so bili vsi dohodkovni ekstremi izključeni. Iz teh stanovanjskih območij se je nato slučajnem vzorcu 214 ljudi iz telefonskega imenika poslalo vabila za udeležbo v raziskavi med lastniki stanovanj. Intervjuvanci so starost, tip gospodinjstva in željo za sodelovanje sporočili telefonsko ali preko elektronske pošte.

Uporabljena metoda pridobivanja intervjuvancev je bila relativno dolgotrajna, obenem pa ni zagotovila vseh potrebnih 30-ih respondentov, zato se je kasneje uporabilo še metodo snežne kepe, kjer se je s pomočjo intervjuvancev in nato še s pomočjo spraševalcev prišlo do novih kandidatov, živečih v Velenju in Prestranku (Postojni). Ko so bile kvote dosežene, se je upoštevala starost intervjuvancev in dejstvo ali imajo otroke ali ne. Intervjuvance se je razdelilo v tri starostne skupine, kjer je bilo po deset intervjuvancev znotraj vsake skupine, te so bile razdeljene na mlajšo (25-35 let), srednjo (45-55 let) in starejšo (65-75 let). Znotraj vsake starostne kohorte je bilo šest intervjuvancev, ki imajo otroke in štirje brez njih, ne glede na to kje so otroci živeli. V svoji analizi se bom omejila na najstarejšo skupino (65-75 let) desetih intervjuvancev.

Intervjuji, ki so potekali na domu intervjuvanca v obliki individualnega pogovora, sva opravili dve študentki Sociologije na Fakulteti za družbene vede. Vsi pogovori so se na podlagi privolitve intervjuvancev posneli z diktafonom, kasneje pa naredili prepisi. Intervjuvance se je seznanilo z namenom ter vsebino intervjuja in se jim razložil njen potek. Intervjuji so trajali od 45 minut do dve uri, izvajali so se v mesecu juniju in juliju leta 2009.

5.3 Raziskovalna vprašanja

Raziskovalna vprašanja nam bodo vodilo in osnova za razumevanje pogledov slovenskih starejših lastnikov stanovanj na stanovanjsko premoženje kot (dodatnega) vira varnosti v starosti. Pomagala nam bodo razkriti prepričanja, vrednote in poglede starejših intervjuvancev na blaginjo in varnost na stara leta. Postavila si bom tri glavna raziskovalna vprašanja, vsakemu izmed teh sledita utemeljitev in razlaga, zakaj je vprašanje relevantno ter prikaz vprašanj iz intervjuja, s pomočjo katerih odgovorjam na določeno raziskovalno vprašanje:

1) Kakšna je trenutna finančna varnost starejših in kako doživljajo negotovost v zvezi s pokojninami v prihodnje?

S tem vprašanjem želim raziskati, ali imajo starejši lastniki stanovanj varen dohodek in ali jim ta zadostuje za varno starost. Ugotoviti želim kakšne so njihove predstave glede finančne varnosti v starosti in ali so zaskrbljeni glede le-te v prihodnosti. Na postavljeno raziskovalno vprašanje bom odgovorila s pomočjo naslednjih vprašanj iz intervjujev, na katera so odgovarjali starejši intervjuvanci:

- Kaj je glavni vir dohodka v vašem gospodinjstvu?
- Ali ima vaše gospodinjstvo tudi druge vire dohodka?
- Ali je to sigurni vir dohodka?
- Ali je vaš trenutni dohodek dovolj visok, da pokrijete vaše stroške?
- Kakšna je trenutna raven dohodka v primerjavi z dohodkom, ko je gospodinjstvo bilo še zaposleno?
- Ali v vaši trenutni finančni situaciji vidite kakšne nevarnosti, ki bi lahko ogrožale vašo upokojitev in pokojnino?

2) Kakšna so pričakovanja (načrti) starejših glede finančne varnosti in nege v prihodnosti ter odgovornosti zanju?

S tem vprašanjem želim raziskati, komu starejši pripisujejo odgovornost za zagotovitev finančne varnosti (t.j. primernega dohodka) v starosti. Nadalje želim ugotoviti, kakšna pričakovanja imajo starejši glede lastne nege v starosti in kako gledajo na stroške za

njeno kritje. Na postavljeno raziskovalno vprašanje bom odgovorila s pomočjo naslednjih vprašanj iz intervjujev, na katera so odgovarjali starejši intervjuvanci:

- Kdo je zdaj po vašem mnenju odgovoren za to, da imajo ljudje na starost primeren dohodek?
- Kdo pa bi moral biti odgovoren po vašem mnenju?
- Kdo bo skrbel za vas, če boste postali nezmožni skrbeti zase (kdo skrbi za vas)?
- Kdo plačuje/ bo kril stroške te nege za vas?

3) *Ali starejši lastniki pripisujejo lastnemu stanovanju finančni pomen in ali bi bili pripravljeni stanovanjsko premoženje začeti trošiti?*

Tukaj želim najprej ugotoviti, ali so starejši intervjuvanci popolni lastniki stanovanja v katerem živijo, saj lahko potem na podlagi tega dejstva trošijo svoje stanovanjsko premoženje, ne nazadnje me bo pri tem tudi zanimalo, kakšna je po njihovem mnenju vrednost njihove nepremičnine. Nadalje želim raziskati, ali bi bili starejši lastniki, v primeru, ko jim njihov dohodek (več) ne bi zadostoval, pripravljeni uporabiti stanovanjsko premoženje za kritje stroškov. Na postavljeno raziskovalno vprašanje bom odgovorila s pomočjo naslednjih vprašanj iz intervjujev, na katera so odgovarjali starejši intervjuvanci:

- Kako ste postali lastnik: z gradnjo/ adaptacijo/ nakupom/ dedovanjem/ kako drugače?
- Kako ste financirali nakup oziroma stroške izgradnje stanovanja/ hiše?
- Če se spomnite na vaše celotno posojilo za to stanovanje, ali nam lahko poveste, približno koliko morate še odplačati?
- Kakšna je bila cena vaše hiše/ stanovanja, ko ste ga kupili oziroma zgradili?
- Kakšna bi bila po vašem mnenju vrednost te nepremičnine, če bi jo ta hip prodali na trgu?
- Je vaš dom za vas finančno pomemben? Ali na vaš dom gledate kot na finančno premoženje? Če da, kako ga uporabljate oziroma nameravate uporabiti?

- Ste že slišali za obratno hipoteko? Bi razmislili o uporabi takšne storitve? Ali o kakšni drugi storitvi, s katero bi lahko uporabili nekaj premoženja, ki je naloženo v stanovanju/ hiši?

5.4 Analiza intervjujev

Odgovore desetih starejših intervjuvancev bom razdelila v tri podpoglavja, in sicer bom na vsako raziskovalno vprašanje skušala odgovoriti s pomočjo izbranih vprašanj iz intervjujev in odgovorov intervjuvancev nanje.

5.4.1 Finančna varnost starejših danes in v prihodnosti

Vprašanja iz intervjuja: Kaj je glavni vir dohodka v vašem gospodinjstvu? Ali ima vaše gospodinjstvo tudi druge vire dohodka?

Vsem intervjuvancem predstavlja pokojnina glavni vir dohodka, le štirje intervjuvanci imajo poleg pokojnine še druge vire dohodka, dve gospodinjstvi jih imata v obliki prihrankov oziroma delnic, eno od prodaje medu, ki ga pridelata, v enem gospodinjstvu pa dodatni vir dohodka predstavlja pogodbeno delo.

Vprašanje iz intervjuja: Ali je to sigurni vir dohodka?

Večina intervjuvancev je mnenja, da je pokojnina sigurni vir dohodka ter da so do nje upravičeni, saj so v času, ko so bili zaposleni, vlagali v pokojninsko blagajno. Obenem pa se zavedajo, da bo v prihodnosti prejetje pokojnine odvisno od aktivnega prebivalstva, katero mora vplačevati socialne prispevke za pokojnine. Eden izmed intervjuvancev lastni ambivalenten položaj do tega vprašanja - ali pokojnina je ali ni sigurni vir dohodka – razloži skozi zaskrbljenost glede negotove prihodnosti:

Zdej, če čisto takole, kuker poslušam in kuker čitam, ne, kuker čitam levo in desno, ni, niso rožnate napovedi, veste, za upokojence /.../ če bodo mladi aktivni za delo, zaposleni, da... /.../ Ker vi morate računati, da mora nekdo to zaslužiti, ne. Mi smo delali za naše predhodnike, ne (Intervjuvanca št. 521 2009; upokojen par brez otrok, 73 in 75 let).

Mož in žena, ki sta skupaj odgovarjala na vprašanja in ki prejemata relativno visoki pokojnini, pravita, da ne vidita nevarnosti v prenehanju prejemanja pokojnine, temveč v njenem zmanjšanju, saj o tem veliko slišita na televiziji. Eno izmed gospodinjstev pa o prihodnosti pokojnin meni, da je ključ prejemanja pokojnin, tudi v prihodnosti, v aktivnem prebivalstvu:

Jst mislim, da bo tako tudi ostalo, ne, da tisto pokojnino, ko je že tako nizka, ane, da verjetno bo ostala za, še tudi za, enako za naslednje rodove, ne, ker če zaposleni vlagajo nekaj, če morš vsak mesec odvajati tolik in tolik za pokojnino, potem bo tudi zato po štiridesetih letih, če zdržiš... (Intervjuvanec št. 202 2009; upokojenec, 66 let, z otroki).

Vprašanje iz intervjuja: Ali je vaš trenutni dohodek dovolj visok, da pokrijete vaše stroške?

Vsi intervjuvanci ocenjujejo, da je njihov dohodek, t.j. pokojnina, dovolj visoka, da pokrijejo življenjske stroške, v dveh gospodinjstvih shajajo lepo skozi mesec, saj prejemajo relativno visoke pokojnine, ostala gospodinjstva pa razlagajo, da morajo pokojnino »razdeliti tako, da se pride skozi mesec« (št. 191, upokojenka, 67 let, z otroki), eno gospodinjstvo pove, da jim njihov dohodek omogoča normalno življenje, pri čemer nekaj dajo tudi svojim otrokom in vnukom, vendar jim ne omogoča razkošnega življenja. S tem se strinjata še dve gospodinjstvi, ki menita, da jim trenutni dohodek ne omogoča razkošnih potovanj, ena intervjuvanka celo potoži, da mora varčevati, da si lahko privoščijo potovanja ali obisk kulturnih dogodkov:

Jaz pokrijem vse to, samo mi pa zmanjka za razne kulturne prireditve in potovanja. Zato moram pa res tako varčevati, se moram odpovedati, da lahko kam grem (Intervjuvanka št. 504 2009; upokojenka, 71 let, z otroki).

Da trenutni dohodek intervjuvancem zadostuje za kritje stroškov, priča predvsem dejstvo zmanjšanja njihovih potreb v starosti, ob tem pa se intervjuvanci zavedajo, da ob morebitnih nenačrtovanih stroških v prihodnosti, ta dohodek ne bo zadostoval:

Zaenkrat nismo razkošni, smo skromni, to kar mi zdej živimo, je za naju to kar dost, dost (Intervjuvanka št. 514 2009; upokojenka, 75 let, brez otrok).

Ma jaz bi, zaenkrat bi rekla ja, zato, ker ne vem, kaj bo, zaenkrat ja. Če bom taka kot sem, /.../, ja, pokrijem te stroške (Intervjuvanka št. 520 2009; upokojenka, 75 let, brez otrok).

Večina torej ocenjuje, da jim pokojnina zadostuje na račun njihove varčnosti oziroma skromnosti ter zmanjšanih potreb v starosti:

Ni, če ne bi znala gospodarit, ne bi bil dovolj visok (Intervjuvanka št. 521 2009; upokojenka, 75 let, brez otrok).

/.../ mamo zadosti, ker jaz nisem zahtevna in tako (Intervjuvanka št. 522 2009; upokojenka, 75 let, brez otrok).

Vprašanje iz intervjuja: Kakšna je trenutna raven dohodka v primerjavi z dohodkom, ko je gospodinjstvo bilo še zaposleno?

Le eno gospodinjstvo je dejalo, da je njihova trenutna raven dohodka boljša kot prej, ko so bili še zaposleni. Polovica intervjuvanih ocenjuje trenutno raven dohodka kot nižjo v primerjavi z ravnijo, ko so bili še zaposleni. Eno gospodinjstvo, ki se strinja s tem, pove, da so včasih lažje shajali, saj so bile cene nižje. Mož in žena, ki sta skupaj odgovarjala, razložita, da je njuna trenutna raven dohodka nižja, vendar še vedno dovolj visoka, da dobro živita.

Dva intervjuvanca sta zaupala tudi natančno primerjavo, tako je eden izmed intervjuvancev izračunal, da trenutni dohodek gospodinjstva znaša 70 odstotkov tistega, kar so prejeli, ko so bili še zaposleni, medtem ko je druga intervjuvanka prepričana, da je trenutni dohodek (pokojnina) manjši kar za 50 odstotkov, v primerjavi z dohodkom, ki ga je gospodinjstvo prejelo prej:

Veliko manjša, za polovico manjša. Ker takrat je bil reden dohodek, pa so ble še razne nadure /.../ Poleg redne plače si še dobil, si mel možnost, ne, ti seminarji, oni seminar pa tam, da se je še dalo nekaj, ne (Intervjuvanka št. 504 2009; upokojenka, 71 let, z otroki).

Za štiri intervjuvance je raven dohodka ostala enaka kot takrat, ko so še bili zaposleni, v primeru enega gospodinjstva je ta raven enaka zaradi pogodbenega dela, ki ga opravlja

mož, ostali pa razložijo, da je to ravno zaradi njihove varčnosti oziroma zmernosti ter zaradi tega, ker sedaj v starosti potrebujejo manj kot včasih.

Vprašanje iz intervjuja: Ali v vaši trenutni finančni situaciji vidite kakšne nevarnosti, ki bi lahko ogrožale vašo upokojitev in pokojnino?

Večina jih je mnenja, da za sedaj ne vidijo nobenih nevarnosti, največ skrbi so izrazili za prihodnost, namreč, večina pričakuje zmanjšanje pokojnin v prihodnosti, vendar v tem ne vidijo prevelikih nevarnosti, saj, kot meni eno gospodinjstvo, pričakujejo, da se bodo te zmanjšale predvsem tistim, ki prejemajo visoke pokojnine. Intervjuvanka, ki je prav tako zaskrbljena glede višine pokojnine v prihodnosti, pa meni, da v kolikor bo prišlo do znižanja pokojnin, se bodo te znižale vsem, vendar dvomi, da bi znižanje bilo drastično.

Še ena intervjuvanka je zaupala svoje skrbi, in sicer so te povezane s Slovenijo kot članico Evropske unije, katera nas, po njenem mnenju, preveč »komandira« in jo obenem skrbi, da bi unija zahtevala nižanje že tako nizkih pokojnin, pri tem pa ne upošteva našega standarda, ki je veliko nižji v primerjavi z ostalimi razvitimi evropskimi državami:

/.../ Evropska unija, se mi zdi, da tule oni nas preveč komandirajo, da mi ne moremo tko živeti, recimo Slovenci, kakor živijo v Avstriji ali na zahodu, ker je to čist en drug svet. Mi smo bli že v socializmu in smo mel, naša družina je bila drugačna in smo mejhne plače imeli in tako naprej, medtem ko tam je kapitalizem vseskozi, bogata država, bogate plače, bogate pokojnine, ne morejo zdej oni rečt kakšne pokojnine naj mi mam, če majo tam po 300 recimo, ne, da morajo še znižat. V Avstriji ma tri tisoč, recimo en prosvetni delavc, pri nas pa ne bom govorila kolk, ker ni za povedat, ker je sramotno, tako da, v tem smislu, mislim da nimajo popolnoma nobenih pravic dirigirat kakšne pokojnine, kakšne pokojnine naj mi imamo. Tolk mora naša država bit sposobna in naši voditelji, da gledajo skozi naše dohodke in skozi naš standard (Intervjuvanka št. 504 2009; upokojenka, 71 let, z otroki).

Poleg negotovosti višine pokojnin v prihodnosti, sta dve gospodinjstvi napovedali verjetnost nižanja cen nepremičnin v prihodnosti, pri čemer pravita, da to ne bi vplivalo

na njihovo situacijo. V primeru enega gospodinjstva nižanje cen nepremičnin ne bi bilo odločilnega pomena, saj stanovanje nameravajo podariti sinu, medtem ko drugo gospodinjstvo meni, da jih morebitni upad cene njihovega stanovanja ne skrbi, saj bi bile cene drugih stanovanj prav tako nižje, kar v primeru prodaje starega in nakupu novega stanovanja ne bi imelo bistvenega pomena. Večjo zaskrbljenost je gospodinjstvo, ki je v preteklosti že imelo težavo s poplavo, izkazalo v tem, da bi jim zgorela hiša. Kljub temu, da imajo hišo dobro zavarovano, jih je strah, da bi primeru požara izgubili streho nad glavo, saj »nimajo kam iti«.

Gospodinjstvo, ki je sicer prepričano, da država ne bo nižala pokojnin, pravi, da bi lahko posegla na druga področja, tako gospodinjstvo v prihodnosti pričakuje porast obresti za stanovanjsko posojilo, ki so ga najeli za delno rešitev stanovanjskega problema svojih otrok.

Zaskrbljenost glede lastne finančne situacije in slabe izkušnje z nakupom delnic je zaupal en intervjuvanec, ki je odsvetoval nakup le-teh, saj se je ta v času ekonomske krize izkazal za slabo naložbo, kjer je vrednost delnic drastično padla (delnica, ki je imela ob nakupu vrednost 27 evrov, je bila v času intervjuvanja vredna 10 evrov).

Intervjuvanka, ki ni zaskrbljena glede lastne finančne situacije, ima drugačne skrbi. Namreč, od vsega jo je najbolj strah državnega bankrota, ki bi lahko privedel do neplačevanja pokojnin ali, v najhujšem primeru, vojne:

/.../ edino, če bi komplet država bankrotirala, da nam ne more dat teh penzij, al da je jutro, dan, na vidiku vojna, al bilo karkoli, kar bi se recimo s pričo razmer v svetu, ki so, krize, svetovne krize, ker ni kriza samo pri nas. Kriza je v svetu. In ker je tolko milijonov lačnih, se to lahko, ker bojazen danes je, da se lahko zgodi to, da bodo šli ljudje v luft. Ker, to je bojazen, da se zgodi lahko vojna. In tista ne bo lepa, ne. Drgač pa ne vidim jaz, da bi rekla, da mam strah, da mi jutri dan par tistih (evrov oziroma pokojnine, op.a.) ne bi dali (Intervjuvanka št. 521 2009; upokojenka, 75 let, brez otrok).

Intervjuvanka, ki je opozorila na zaskrbljenost glede nižanja pokojnin s strani Evropske unije, je dejala, da se sicer z nevarnostmi, ki bi lahko ogrozile njeno finančno situacijo, sploh ne želi obremenjevati in raje razmišlja v pozitivni smeri:

/.../ jaz se s tem (z morebitnimi nevarnostmi, op. a.) ne obremenjujem, ker nima smisla se s tem obremenjevati kako to bo. /.../ Moraš drugač razmišljati, ne, pravijo kar ne razmišljaš, to se ti ne zgodi, moraš bit pozitivno naravnani, no. Jaz mislim, da ne bo nič kaj potrebno nekih, no, razen kakšna bolezen se že lahko pojavi, ampak, ne. Jaz sem optimist, mislim, da človek, človekov razum bo že, da bo s svojo pametjo človek tak ravnal, da ne bo prišlo do nekih katastrof (Intervjuvanka št. 504 2009; upokojenka, 71 let, z otroki).

Sklenemo lahko, da je trenutna finančna varnost polovice starejših intervjuvancev nižja, saj imajo ti trenutni dohodek nižji, v primerjavi z dohodkom, ko je bilo gospodinjstvo še zaposleno; za štiri intervjuvance je ta ostala enaka kot včasih in le eno gospodinjstvo je dejalo, da je njihova trenutna finančna varnost boljša, saj je njihov trenutni dohodek višji kot nekoč.

Večina intervjuvancev je mnenja, da je njihova pokojnina sigurni vir dohodka in ne vidi večjih nevarnosti v njenem prenehanju. Večini pokojnina zadostuje za kritje mesečnih stroškov, poudarijo, da je to tudi zaradi njihove varčnosti in zmanjšanja potreb v starosti, obenem pa razložijo, da jim pokojnina ne omogoča razkošnega življenja in kot takšna bi težko pokrila nenapovedane stroške (npr. za zdravljenje) v prihodnosti. Negotovost pokojnin v prihodnje kažejo skozi zaskrbljenost glede njenega zmanjšanja v prihodnosti, vendar dvomijo, da bi se ta znižala drastično.

5.4.2 Odgovornost za blaginjo in pričakovanja

Vprašanje iz intervjuja: Kdo je zdaj po vašem mnenju odgovoren za to, da imajo ljudje na starost primeren dohodek?

Samo eno gospodinjstvo je mnenja, da je za primeren dohodek v starosti odgovoren delodajalec, ki mora poskrbeti za redno vplačevanje socialnih prispevkov za pokojnine:

Ja, odvisno, kolk ostali dajo, ne. Drugače pa je tudi delodajalec, tudi, ker, če ni, če ne vodiš plač, ne, potem dohodek, potem so dajatve nižje in jasno, da se pokojnina še niža, ne (Intervjuvanec št. 202 2009; upokojenec, 66 let, z otroki).

Večina (7 intervjuvancev) jih meni, da je država tista, ki je danes odgovorna za to, da imamo na starost primeren dohodek, izmed teh je pet gospodinjstev izpostavilo vlogo in potrebo državnega sistema po oblikovanju takšne zakonodaje oziroma predpisov, ki zagotavljajo redno plačevanje socialnih prispevkov za pokojnine:

Ja, verjetno tudi zakonodaja, ne, da si sam plačuješ del pokojnine, ne, to je tut nekd postal en moment, včas to ni bilo. /.../ No, tuki pri nas se pa tut začinja, ne vem kateri steber je to, a je drugi al kir. Ko govorijo o teh stebrih, ne (Intervjuvanec št. 041 2009; upokojenec, 74 let, z otroki).

Kdo je odgovoren? Ja država, zakaj, je čist tko kot, sej tisti, k je vlagu, ne, potlej spet ni to..., ker prej se je tiste prispevke odvajalo, ne in to je zdaj to, ne. Sedaj je čist razumljivo, če prispevkov ne bo, si tudi pokojnine ne bodo mogli izplačeva. (Intervjuvanka št. 522 2009; upokojenka, 75 let, brez otrok).

Polovica intervjuvanih meni, da je za primeren dohodek na starost odgovoren posameznik, ki mora sam poskrbeti za individualno blaginjo:

No, neki bom rekla, da je človek sam kriv, sploh, če si v celem življenju zapravlil tiste lete, da nimaš penzije. Zdele v tej situaciji, k pa je, pa ne vem, kdo je kriv. A je država kriva, al je sistem kriv... (Intervjuvanka št. 514 2009; upokojenka, 75 let, brez otrok).

Izmed teh je eno gospodinjstvo prepričano, da je višina pokojnine odvisna od poklica, ki ga je oseba opravljala, temu primerna pa bo njegova pokojnina, ko se upokoji. S tem se strinja intervjuvanec, ki pravi, da mora imeti posameznik tudi veliko sreče, saj lahko dva človeka za isto delo prejmeta različni pokojnini:

Mož: /.../ lahk ti delaš isto delo, pa dva različna podjetja, pa greste istočasno v penzijo, pa ima za pol manjšo penzijo. Mislim, mislim ni enako, to ne kažem u recimo u državnim službama, ampak recmo tam u tovarnama in sve so to zelo različne penzije, pokojnine, brez obzira, da su delali isto delo, sam če je imao

srečo, da je prišu v boljše podjetje. Seveda, da je tut posameznik važan, mislim, da če vidi, da mu ne gre v enem podjetju, al kaj, da zamenja službo ali kaj (Intervjuvanca št. 288 2009; upokojen par z otroki, 68 in 64 let).

Vprašanje iz intervjuja: Kdo pa bi moral biti odgovoren (za primeren dohodek v starosti) po vašem mnenju?

Odgovori na to vprašanje so dokaj podobni odgovorom na prejšnje vprašanje, saj jih spet večina meni, da bi morala biti država (eden izmed intervjuvancev meni, da bi morala biti vlada odgovorna) odgovorna za našo dobrobit v starosti, poudarek je predvsem na tem, da mora država zagotoviti sistem oziroma ureditev, ki posamezniku omogoči, da si prisluži primeren dohodek. Izkazala se je podobnost v utemeljevanju odgovorov, saj pravijo, da bi država morala izvajati nadzor nad organi in službami, ki so odgovorne za pokojnine:

Država mora z regulativo uredit tako, da se to plačuje od plač, neki pa še pol zasebno, kdor zmore (Intervjuvanec št. 041 2009; upokojenec, 74 let, z otroki).

Prvi pogoj, da je ureditev, da, mislim, da so možnosti dane, da si ti sam priskrbiš. Ker jaz zmeri trdim, da niso idealne, ampak zmeri, sleherna ureditev jih pa ima tolko urejene, da če hočte delat, da si lahko tudi nekaj za tiste dni priskrbite (Intervjuvanka št. 521 2009; upokojenka, 75 let, z otroki).

Po mnenju enega gospodinjstva je ključ posameznikove blaginje v starosti v tem, da država oblikuje pravo pokojninsko politiko, ki mora priskrbeti za dovolj visoke pokojnine:

Žena: Glejte, najprej bi bla tole na primer izvršni organ Ministrstva za delo, on bi mogu bit skupaj s pokojninskim zavodom, ampak bolj Ministrstvo za delo, regulator oziroma tisti, ki bi mel pokojninsko politiko, ne, mislem, višina, potem delovna doba (Intervjuvanca št. 193 2009; upokojen par z otroki, 67 in 72 let).

Štirje intervjuvanci so prepričani, da je tudi posameznik tisti, ki bi moral biti odgovoren za lastno blaginjo na stara leta, vsak bi moral za sebe poskrbeti tako, da bo imel na starost primeren dohodek, in sicer že v aktivni dobi, t.j. v času, ko so zaposleni. Vsak bi moral marljivo poskrbeti za to, da bo na starost prejemal primerno pokojnino:

Ja, vsak zase. Vsak zase. Ni nobenga. Zakaj bi se, jaz se lahko naslonim le na drevo, jaz ne morem čakati, da bodo mene, jaz sem v življenju nekaj dala, nekaj sem naredila, nekaj sem ustvarila in pričakujem od družbe, da mi bo dala. Čeprav mi premalo da, to priznam (Intervjuvanka št. 504 2009; upokojenka, 71 let, z otroki).

Mislím, da bi moral biti, naj vsak bo za sebe odgovoren. Ker država, če ti nisi nič tja dal pa nič delal, tut ne moreš pol nič zahtevati (Intervjuvanka št. 514 2009; upokojenka, 75 let, brez otrok).

S tem, da bi moral biti posameznik odgovoren za lastno blaginjo na stara leta, se strinja še ena intervjuvanka in ob tem poudari, da ne odobrava tistih posameznikov, ki ne želijo delati in so odvisni od državne socialno-denarne pomoči:

/.../ jaz pravim, sleherni mlad človek ma poglede pač take, mlajš poglede, al pa stari spet take, ne, ampak iz tega spet ta boljše naj bi jih izluščil vsak, to bi blo pravilno, samo ni. Jaz jih poznam po Postojni, ki so večni, grdo kar bom rekla, trolji v čebeljih panjih. Noče delati, zakaj bom delal, če me država ravna, ampak za to, tisti državni denar, delati dolg, davkoplačevalci, tisti, ki delajo, tisti, ki aktivno delajo, tisti služijo za to. To ni prav. Jaz pravim, če ga jutri dam, men se sleherni človek smili, če je v pomanjkanju, ampak da si sam kriv, da si, to pa ni za odobravati, ne, ni vsaka reč za odobravati (Intervjuvanka št. 521 2009; upokojenka, 75 let, brez otrok).

V času izvajanja intervjujev so mediji veliko poročali o gospodarski krizi in o nepravilnostih v nekaterih podjetjih, ki so se dogajala na škodo delavcev. Veliko se je razpravljalo o podjetjih, ki so šla v stečaj, v javnost so prišle novice o določenih podjetjih, ki za svoje delavce niso plačevala obveznih socialnih prispevkov. Dohodek (pokojnina), ki ga prejemamo v starosti, je torej odvisen predvsem od naših socialnih prispevkov, ki jih vlagamo v pokojninsko blagajno v času, ko smo zaposleni. Ta proces, ki zagotavlja pokojnino, je po mnenju dveh intervjuvank odvisen predvsem od delodajalcev, ki bi morali poskrbeti, da se socialni prispevki aktivnega prebivalstva redno vplačujejo v pokojninsko blagajno. Vendar pa po drugi strani v tem procesu ne gre brez države, ki je prav tako odgovorna, da nad njim izvaja nadzor:

Ja, glejte, delodajalec, zdej, ker poslušaj te stvari, se mi zdi da, ker tako hitro bogatijo, sej ne vem zdej kako, al je to tako ali je kakšna povezava, ne mormo vedet, veste kaj, tukaj nimamo čistih računov, v naši državi, nimamo čistih, ker tu je vse ena, ena, saj vidite, ena veriga, ker ne sme nobeden popustet, ne. /.../ Privatniki ne dajejo plače, da dajo tko nizke pa, potem to, to na črno, veste, to, to ne bi smeli met, ne. Ker, lejte, nič ni plačano za tizga delavca, niti ni, ni plačano ne, neki, neki ne štima to, no. /.../ Po mojem je to država, ker ne zna bit šef...(Intervjuvanka št. 520 2009; upokojenka, 75 let, brez otrok).

Delodajalci po mojem, ne. Ker si mislim tko, če ti oni dajo vreu in pol če se dela tam, mora biti tud odgovoren, da to izplačuje, ne, na stara leta, si mislim tako (Intervjuvanka št. 522 2009; upokojenka, 75 let, brez otrok).

Vprašanje iz intervjuja: Kdo bo skrbel za vas, če boste postali nezmožni skrbeti zase (kdo skrbi za vas)?

O negi na stara leta je večina že premišljevala, le dva intervjuvanca izmed desetih o tem še nista razmišljala, medtem ko je ena intervjuvanka že imela izkušnje s tem, saj je imela nesrečo in je nego na domu zaradi tega že potrebovala.

Odgovori na zastavljeno vprašanje se razlikujejo na podlagi dejstva, ali intervjuvanci imajo otroke ali ne. Tisti intervjuvanci, ki lastnih otrok nimajo, se za nego na stara leta zanašajo predvsem nase.

Kot že povedano, le v dveh gospodinjstvih še niso razmišljali o tem, kdo bo skrbel zanje, ko sami za to ne bodo več sposobni, iz povedanega je moč razbrati, da je misel na to boleča, tudi iz spodnjih citatov dobimo vtis, da je misel na dom za starejše nek oddaljen kraj, v katerega se gre le, če je to nujno potrebno in če ni druge rešitve. Vsi, ki so bili o tem pripravljeni spregovoriti, si želijo ostati doma, dokler bodo lahko skrbeli sami zase, torej kolikor dolgo bo mogoče. V trenutku, ko ne bodo več zmožni skrbeti sami zase, bodo ukrepali, za dom starejših bi se odločilo šest gospodinjstev, od tega štirje intervjuvanci z otroki in dva brez otrok.

Za nego na domu bi se odločili dve gospodinjstvi, ki nimata otrok in tri gospodinjstva z otroki, ki si želijo, da bi njihovi otroci skrbeli zanje, ko sami za to ne bodo več sposobni, vendar pa pri tem dve gospodinjstvi povesta, da si pomoč otrok želijo pri

opravilih, ki bi jih sami težje opravljali, in sicer le do takrat, ko bi bile razmere nevzdržne. Nato bi le odšli v dom:

/.../ neki že otroc, ampak bo pa bolj, redno bi kosilo verjetno nosil sem, pospravla bi kera od deklet, od snah kej, kaka patronažna sestra, računam pa tudi, da bom sou u dom, najbrž, ne, če bo to, tut v toplice me zdej že kar dajejo, ne, ampak...
(Intervjuvanec št. 041 2009; upokojenec, 74 let, z otroki).

Mož in žena, ki sedaj še skrbita sama zase, pravita, da so otroci po zakonu dolžni skrbeti za svoje starše, vendar obenem priznavata, da je takšna nega tako finančno kot tudi strokovno zahtevna ter da je čustveno zelo obremenjujoča za obe strani:

Žena: Otroci, ne da ne bi hotli, nego, vjerovatno bol težko izvedljivo, jel nega, to vključuje, kakšen bolan človek vključuje nego, pa nije enostavna stvar, 24 ur, mislim iz prakse, to je zelo zahtevno, zakonodaja sicer pravi, da otroc morjo skrbet, kaj to vključuje...(mož jo prekine)

Mož: Ampak je to muka in za otroke in za tistega, ki je negovan. Je mal tista ljubezen, če, k postane, mislim obremeni, mislim je obremenilna in onda i otroc počas zgublajo svojo, mislim to emociju i sve in postaneš sinalen. /.../ To je tut težko. To je odvisno tut od družine kakšna je, al su navezani eden na drugega ali ne, mislim, tut finančno, tut je dost takšnih otrok, ki si ne morejo privoščiti dati starše v dom, jer nima finančnih možnosti (Intervjuvanca št. 288 2009; upokojeni par z otroki, 68 in 64 let).

Vprašanje iz intervjuja: Kdo plačuje/ bo kril stroške te nege za vas?

Vsi starejši intervjuvanci povedo, da bodo stroške za nego v starosti plačevali sami s svojimi pokojninami, v kolikor bo ta zadostovala. V primeru, da pokojnina ne bi uspela pokriti stroškov te nege, bi po mnenju štirih intervjuvancev te stroške pokrili njihovi otroci, po mnenju nekaterih (3 intervjuvanci) pa materialna vrednost (prodaja hiške z vrtom in vzajemni skladi, prodaja hiše v kateri sedaj živijo). Gospodinjstvo, ki nima otrok, je razmišljalo, da bi osebi v zameno za nego, zapustili svoje stanovanje (hišo):

Otrok ni. Razmišljanje na dolgi rok, a ne, od sorodnikov kdo, bomo verjetno tak nardili, da bo prišel nekdo, da bo tole pač dedoval. Tudi za naju je boljš tuki
(Intervjuvanka št. 514 2009; upokojenka, 75 let, brez otrok).

Dva intervjuvanca brez otrok, ki bi se odločila za dom za starejše, bi stroške zanj krila iz svojih pokojnin, v primeru, da te ne bi več zadostovale, pa bi prodala svoje stanovanje oziroma hišo:

To pa se vsak dan posebej vprašamo, kaj je za nardit v tem primeru. Jaz sem že rekla par variant. Če, dokler se bom jaz počutla, da lahko recimo, da lahko počistim hišo, pa da lahko operem, pa da lahko skuham, pomijem in tako naprej, tko, ko ne bom zmogla več, bom pa rekla, zdej pa poklicat nekoga, socialno službo, pa bomo šli tja, še par dni odživet, pol pa bo tako, prejemki, tako kot so, za razliko je pa tle hiša, prodejte jo, pa bo (Intervjuvanka št. 521 2009; upokojenka, 75 let, brez otrok).

Zanimiva razprava o kritju stroškov nege na stara leta se je razpleta med možem in ženo, ki sta skupaj odgovarjala na vprašanja. Prišla sta do ugotovitve, da bi hišo (za katero sta sicer dejala, da jo nameravata zapustiti otrokom in na katero ne gledata kot na finančno premoženje) tudi prodala, če njuni pokojnini ne bi zadostovali:

Žena: /.../ na primer, midva rajši greva v dom pa potem pustiva tist (hišo op.a.) domu /.../, midva sva si tut vse sama nardila, nej so oni (otroci, op.a.) sami zase. /.../ Veste kako je, to je tko, ne, midva mama kr take penzije, da bi kr s penzijam že pokrila po dolžnih kriterijih, pa ne vem kakšno bo, al pa tole hišo. Bomo pa hišo prodal, pa bomo lahko krili stroške. /.../ V čem bi midva zdej tole hišo gledala midva tle kot eno stvar.

Mož: Tko kot eno stvar.

Žena: Ki jo damo državi.

Mož: Ki jo damo državi (Intervjuvanca št. 193 2009; upokojeni par z otroci, 67 in 72 let).

Le eden izmed intervjuvancev bi v skrajnem primeru računal tudi na pomoč občine oziroma države:

Potem občine, no država ne vem v kakih primerih kej država tut pomaga. Vzajemni skladi, no sej mam nekaj tut v vzajemnem skladu, sevede, sam bi reku to ni pomoč, to je črpanje svojega, kar si pač prej vlagu. Ker recimo tist, k bi občina dajala, tist

bi že bla, bi se ji reklo pomoč (Intervjuvanec št. 041 2009; upokojenec, 74 let, z otroki).

Sklenemo lahko, da je po mnenju večine starejših intervjuvancev finančna varnost (t.j. primeren dohodek) v starosti predvsem odvisna od pokojnine, za zagotovitev slednje pa so po njihovem mnenju najbolj pomembni redni socialni prispevki aktivnega prebivalstva v pokojninsko blagajno. Odgovornost za finančno varnost oziroma za primeren dohodek v starosti večina intervjuvancev pripiše državi in posamezniku. Država je (in bi morala biti) po njihovem mnenju odgovorna za to, da oblikuje primerno zakonodajo in predpise, ki bodo zagotavljali redno plačevanje socialnih prispevkov za pokojnine. Država mora tudi posamezniku omogočiti, da si prisluži primeren dohodek. Odgovornost posameznika pa starejši vidijo v tem, da si ta mora sam zagotoviti primeren dohodek v starosti, in sicer že v aktivni dobi, t.j. v času, ko je zaposlen. Nekaj intervjuvancev meni, da so (in bi morali biti) za primeren dohodek v starosti odgovorni tudi delodajalci, ki morajo redno plačevati socialne prispevke svojih zaposlenih.

Pričakovanja starejših glede lastne nege v starosti se razlikujejo glede na to, ali intervjuvanci imajo lastne otroke ali ne. Tisti intervjuvanci, ki lastnih otrok nimajo, se zanašajo predvsem nase. Sicer pa si starejši intervjuvanci želijo ostati doma, dokler bodo lahko skrbeli sami zase, torej kolikor dolgo bo mogoče. V trenutku, ko ne bodo več zmožni skrbeti sami zase, bodo ukrepali, šest intervjuvancev bi se odločilo za dom starejših. Prav tako šest, se jih bi odločilo za nego na domu (pomoč otrok ali ostalih sorodnikov), vendar od teh dve gospodinjstvi povesta, da si pomoč otrok želita pri opravilih, ki bi jih sami težje opravljali, in sicer le do takrat, ko bi razmere bile nevzdržne, nato pa bi šli v dom za starejše.

Vsi starejši intervjuvanci bodo stroške za nego v starosti plačevali sami, s svojim pokojninami, v kolikor pa ta ne bo zadostovala, bi eno gospodinjstvo, ki nima lastnih otrok, osebi v zameno za nego, zapustili svoje stanovanje, nekaterim (štirim intervjuvancem) bi te stroške pokrili njihovi otroci, trije intervjuvanci bi jih pokrili z materialno vrednostjo (prodaja hiške z vrtom, vzajemni skladi, itd.), prav tako trije pa bi prodali svojo hišo, v kolikor bi to bilo res potrebno.

5.4.3 Stanovanjsko premoženje

Vprašanja iz intervjuja: Kako ste postali lastnik: z gradnjo/ adaptacijo/ nakupom/ dedovanjem/ kako drugače? Kako ste financirali nakup oziroma stroške izgradnje stanovanja/ hiše? Če se spomnite na vaše celotno posojilo za to stanovanje, ali nam lahko poveste, približno koliko morate še odplačati?

Vsi starejši intervjuvanci so popolni lastniki nepremičnine v kateri živijo, razen enega gospodinjstva, ki mora odplačati še 700 evrov posojila. Veliko jih slednjega za nakup ali gradnjo nepremičnine sploh niso imeli, ena intervjuvanka je pojasnila, da je bil ljudem takrat najem posojila izpod časti.

Vprašanja iz intervjuja: Kakšna je bila cena vaše hiše/ stanovanja, ko ste ga kupili oziroma zgradili? Kakšna bi bila po vašem mnenju vrednost nepremičnine, če bi jo ta hip prodali na trgu?

Vsi starejši intervjuvanci so ocenili, da je vrednost nepremičnini, v kateri bivajo, narasla od takrat, ko so se vanjo vselili. Zelo težko jim je bilo oceniti, koliko je bila vredna nepremičnina takrat, ko so jo bodisi kupili bodisi zgradili, saj so se valute vmes dvakrat zamenjale (dinarji in tolarji), vendar so nekateri ocenili, da je bil nakup lastnega stanovanja ugodnejši. Tako je en intervjuvanec celo razložil, da je država v tistem času ponujala razne gotovinske popuste, natančneje, 60 % gotovinski popust za nakup nepremičnine v času, ko so kupili nepremičnino (leta 1992, op. a.).

V kolikor bi se intervjuvanci v času intervjuvanja odločili za prodajo nepremičnine, menijo, da bi se cene le-te določile glede na lokacijo in samo ohranjenost stanovanja. Eden intervjuvanec je ocenil, da bi v tistem trenutku bila cena kvadratnega metra stanovanja okrog 1400 evrov, sicer pa bi vrednost stanovanj starejših lastnikov v povprečju znašala nad 200,000 evrov.

Vprašanja iz intervjuja: Je vaš dom za vas finančno pomemben? Ali na vaš dom gledate kot na finančno premoženje? Če da, kako ga uporabljate oziroma nameravate uporabiti? Večina intervjuvancev doživlja lastno stanovanje kot finančno pomembno, predvsem vidijo finančni pomen lastnega stanovanja v nizkih stroških na starost in da jim ni

potrebno plačevati najemnine. Tri gospodinjstva so izpostavila, da jim je lastno stanovanje pomembno predvsem zaradi varnosti, enemu predstavlja varnost v obliki rezerve, ki lahko služi za kritje stroškov v starosti, drugemu predstavlja varnost zaradi možnosti prodaje sedanjega stanovanja in nakupa manjšega, tretjemu zaradi tega, da imajo »streho nad glavo«:

Jaz ne vem, dom če maš, lasten dom, to vidiš eno sigurnost, pa vendar mam kam it, ne. Ker hudo je, če si, recimo, da bivaš nekje (npr. v najemu op. a.), pa si od dons do jutro, ne. To mi je, jaz sem to kot mlada, sem mela že skozi v sebi, da bi mela neki svojga (Intervjuvanka št. 521 2009; upokojenka, 75 let, brez otrok).

Trije intervjuvanci ne vidijo nikakršnih morebitnih virov dohodka v lastnem stanovanju, eno izmed gospodinjstev je pri vprašanju, ali bi lastno stanovanje prodali in se preselili v najemno ali manjše stanovanje, odgovorilo, da to sploh ne bi prišlo v poštev, temveč bi rajši v takšnem primeru, ko bi jim lastno stanovanje postalo preveliko oziroma prezahtevno za vzdrževanje, raje koga izmed mlajših poklicali k sebi na dom:

Če bi videla, da je obrabljeno (stanovanje, op.a.) tako, /.../ bolj bi bla za to, da če bi kdo hotu, saj sem jaz rekla že doskrat našim, sem rekla, prav bi blo, če bi hotu kakšen pridet, pa da bi tle recimo živu, ne, da si tiste par starih dni, ko so ti še namenjene, da je nekdo blizih, /.../ zdej je tako, veste, tut ta mladi nočjo od nekoga bit odvisni, nočjo, ne. Vsak gre za tem, da si neodvisen (Intervjuvanka št. 521 2009; upokojenka, 75 let, brez otrok).

Za najemno stanovanje se ne bi odločil nihče izmed intervjuvanih, za opcijo, kjer bi prodali stanovanje in kupili manjše, bi se odločila le dva intervjuvanca, eden bi to storil le, če bi to bilo potrebno, druga intervjuvanka pa pravi, da je o tem, da bi stanovanje prodala, že premišljevala, denar ki bi ji ostal od prodaje, pa bi izkoristila za potovanje, nekaj bi tudi dala vnuku.

Starejši lastniki stanovanj, ki so večino svojega življenja preživeli v sedanjem stanovanju ali hiši, zaupajo, da jim selitev v najemno ali manjše stanovanje predstavlja velik stres in napor, misel na življenje v najemništvu jim je tuja, ena izmed intervjuvank

je, ob vprašanju ali gleda na lastno stanovanje kot finančno premoženje, celo dejala, da jo misel na to, da bi svoje življenje spreminjala, obremenjuje:

Ma, ne bi nič od tega jaz, tut, kako se pravi, jaz čem živet še do smrti v miri in tako. Rajši ne bom obremenjevala naprej (Intervjuvanka št. 522 2009; upokojenka, 75 let, brez otrok).

Dva intervjuvanca sta poudarila, da bi v primeru, ko bi bila potrebna selitev (zaradi slabega zdravja in starosti), raje odšla v dom za ostarele, kot pa v najemno ali manjše stanovanje:

To pa pravzaprav nisem razmišljala, ne (o selitvi v manjše stanovanje op.a.). Če bi se že kam selil, pol se bom verjetno v dom upokojencev, al pa neki (Intervjuvanec št. 041 2009; upokojenec, 74 let, z otroki).

/.../ zaenkrat niti ne razmišljam tolko o financah, ampak men je to dom, ki lahko služi do...da ne bo treba mogoče, če tam ostanem, pa da si v takem stanju, da nisi zmožen sam plačevati, verjetno je najboljš v dom it ali karkoli, je lahko tudi, če ne bi mogel plačevati, je tudi to lahko taka rezerva, ko se lahko potem uporabi za kritje stroškov (Intervjuvanec št. 202 2009; upokojenec, 66 let, z otroki).

Gospodinjstvo, ki mu lastno stanovanje ni finančno pomembno in mu ne predstavlja vira dohodka, je poudarilo na veliko finančno obremenitev vzdrževanja nepremičnine:

Žena: /.../ zaradi tega da stanuješ v taki hiši, morš kr velke dohodke met, a veste, velke dohodke /.../. A veste kako, si vi predstavljate, takrat hišo, napraskite dnar, da jo zgradite, pol jo pa v bistvu še enkrat zgradite in zdej je tud bivanje v tej hiši drago. No mislim, dražje, ker je gretje več, ker je, vsi prispevki so višji, mislem rečt prispevki... smeti je tko kt d mamu, ne vem, pet družin stanejo, ker je za tako hišo zlo, potem elektrika tut, zaradi tega, ker so varovalke tiste ta močne noter. Tko glede tega tut mislem, finančno je to obremenitev, je pa seveda po drugi strani veselje z njo, veselje (Intervjuvanca št. 193 2009; upokojeni par z otroki, 67 in 72 let).

O visokih stroških vzdrževanja potoži še eno gospodinjstvo, ki na lastno stanovanje sicer gleda kot na finančno premoženje, predstavlja mu varnost in mu daje občutek, da si nekaj lasti:

/.../ pomeni mi kot dom, recimo finančno, to ste vprašali, to mam veliko stroškov z njim, ampak to je tut moje (stanovanje op.a.). Z vsako pokojnino maš pa tut neke, neke, morš to vzdrževat /.../. Meni pomeni varnost. /.../ Ja da me nobeden ne bo, recimo, tu sem in tu bom, ker je to moje. Da me nobeden ne more, ne, razlastit (Intervjuvanka št. 504 2009; upokojenka, 71 let, z otroki).

Vprašanja iz intervjuja: Ste že slišali za obratno hipoteko? Bi razmislili o uporabi takšne storitve? Ali o kakšni drugi storitvi, s katero bi lahko porabili nekaj premoženja, ki je naloženo v stanovanju/ hiši?

Obratna hipoteka in podobne bančne storitve in produkti, lastnikom omogočajo, da na podlagi lastnega stanovanja dobijo ugodnosti ali vzamejo v najem posojilo. V času intervjuvanja je bila ta storitev na voljo le v Ljubljani (Mandič 2010b), o tej storitvi jih je slišalo zelo malo. Zanj bi se odločilo le eno gospodinjstvo, vendar le, če bi to bilo potrebno za financiranje nege na stara leta:

Ja sej to pravzaprav je za prespat, tam mam Portorož, sej to morda bi prišlo, ne, da bi potem prišla tko, da bi rekla, tuki mate, pa bom jaz, pa boste to, ne, sej men se zdi, da bo glih tako pršlo, ne, in to pa verjetno pol, če ne bom imela, če ne bom mogla sama. To morate razumet. In ker nimam nobenga, res nobenga, me čaka to, ne. Da moram nekomu dat, recimo, ne, da, da se to, banka potem izplačuje, če jaz ne bom mela dovolj, ne, za bit v domu, al pa kje drugje, odvisno kaj, ne. Da si lahko potem to privoščim, to pa ja, to pa ja (Intervjuvanka št. 520 2009; upokojenka, 75 let, brez otrok).

Ugotovili smo, da so vsi starejši intervjuvanci, razen enega, popolni lastniki stanovanja v katerem živijo, intervjuvanci ocenjujejo, da je vrednost nepremičnini, v kateri bivajo, narasla od takrat, ko so se vselili vanjo.

Večina starejših pripisuje lastnemu stanovanju finančni pomen, predvsem vidijo finančni pomen lastnega stanovanja v nizkih stroških na starost in da jim ni potrebno plačevati najemnine. Izpostavili so tudi, da jim je lastno stanovanje pomembno

predvsem zaradi varnosti, bodisi v obliki rezerve, ki lahko služi za kritje stroškov v starosti, bodisi zaradi možnosti prodaje sedanjega stanovanja in nakupa manjšega, ali zaradi samega občutka, da imajo »streho nad glavo«. Za najemno stanovanje se ne bi odločil nihče izmed intervjuvanih, za opcijo, kjer bi prodali stanovanje in kupili manjše, bi se odločila le dva intervjuvanca. Za obratno hipoteko bi se odločila le ena intervjuvanka, in sicer samo v primeru, ko bi to bilo nujno potrebno za financiranje nege v starosti. Trije starejši intervjuvanci ne vidijo nikakršnih morebitnih virov dohodka v lastnem stanovanju, dva celo potožita o finančni obremenitvi vzdrževanja stanovanja.

Starejši intervjuvanci so pokazali relativno majhen interes za trošenje stanovanjskega premoženja. Nekateri so sicer dejali, da jim stanovanje predstavlja nekakšno rezervo za kritje nenapovedanih stroškov (za npr. zdravljenje) v prihodnosti, vendar se je nepripravljenost nekaterih kazala predvsem v nezanimanju za razmislek o takšnih vprašanjih ali pa v priznanju, da jim takšna vprašanja predstavljajo stres. Eden tehtnejših razlogov za nepripravljenost uporabe stanovanjskega premoženja starejših je predvsem dejstvo, da le-to večini predstavlja dom.

6 ZAKLJUČEK

Demografska slika kaže, da postajajo starejši ljudje čedalje večja in tem bolj pomembna demografska skupina v družbi, v skladu s tem pa tudi skupina ljudi, ki je potrebna posebne pozornosti. Zato sem se v diplomskem delu osredotočila na dejavnik varnosti starejših ljudi, in sicer konkretnije na lastniško stanovanje. Na to področje sem se osredotočila, ker se v Sloveniji, ki je država super lastništva, naložba v stanovanje smatra kot dobra naložba (Mandič 2010b), obenem pa je večina starejših lastnikov stanovanj popolni lastnik stanovanja v katerem prebivajo in kot takšni imajo možnost, da jim stanovanje služi kot oblika varnosti v starosti.

Staranje prebivalstva je eden izmed glavnih izzivov, s katerimi se družba ukvarja že danes, v prihodnosti pa se bo še bolj. Demografske napovedi kažejo, da bo do leta 2050 število starejših v svetu preseglo število mladih (Vertot 2008). Starejši ljudje so skupina prebivalstva, katero zaradi specifičnih lastnosti oziroma težav štejemo med ranljive skupine, saj so večkrat finančno in stanovanjsko prikrajšani, obenem pa so v neugodnem položaju pri dostopu do pomembnih virov, kot npr. do primernega dohodka in stanovanja (Trbanc in drugi 2003).

Pokojnina je eden glavnih finančnih virov večine upokojencev, povprečna vrednost pokojnine z varstvenim dodatkom za leto 2010 (podatki do novembra 2010) je znašala 578,94 EUR neto, razmerje med povprečno pokojnino in povprečno neto plačo pa se z leti znižuje (ZPIZ 2010, 8). Po mnenju Gilarducci (2008) pokojnina, ki jo prejema upokojenci ne bo zadostovala, saj težave s premajhnimi dohodki v starosti nastanejo zaradi številnih dejavnikov, kot so: zdravstveni stroški, inflacija, daljša življenjska doba, uvajanje novih davkov (na nepremičnine). Poleg tega je tukaj še težava staranja prebivalstva, ki povzroča velike finančne negotovosti in težave na različnih področjih v družbi ter ogroža pokojninski sistem. Težave pokojninskega sistema se kažejo v njegovi nevezdržnosti, saj se večja število ljudi, ki prejema pokojnino in manjša število tistih, ki bi v pokojninsko blagajno vlagali.

Sistem socialne zaščite je tisti, ki s svojimi podsistemi skrbi za socialno varnost državljanov (Jacović 2010), izdatki za socialno zaščito v Sloveniji so se od leta 1998 letno povečevali po dobra 2 odstotka ter so tako za leto 2008 znašali petino BDP

(Jacović 2010, 6). Pokojnine in ostale pravice predstavljajo skoraj 50 odstotkov vseh izdatkov sistema socialne zaščite, v letu 2009 je tako šlo dobrih 13 % BDP za te namene (Ignjatović 2010).

V Sloveniji so domovi za starejše tisti, ki v največji meri skrbijo za institucionalno varstvo starejših. Z leti število oskrbovancev narašča, od leta 2006 do leta 2008 se jih je povečalo za 11 odstotkov (SURS 2009). Poleg domov za starejše, je družinska oskrba ena najpogostejših oblik oskrbe starejših ljudi v Sloveniji, družinski člani so ravno tisti, ki opravijo največji del oskrbe in nege starih ljudi, precej več kot ustanove in programi javne mreže (Hvalič Touzery 2009).

Večina slovenskih starejših gospodinjstev si je v določenem življenjskem obdobju ustvarila lastno premoženje s tem ko je postala lastnik svojega stanovanja. Vse do leta 2008 so cene stanovanj močno naraščale (SURS 2011), gospodinjstvu, ki je za nakup stanovanja odštelo relativno malo denarja, je vrednost stanovanja močno narasla. Posledično je stanovanjsko premoženje postalo za večino gospodinjstev eden najpomembnejših virov premoženja. Doling in Ronald (2010) obravnavata koncept »na premoženju utemeljene blaginje«, katera lahko nato v pokoju, ko je dohodek nižji, omogoča dopolnila sredstva za reševanje potreb in večjo varnost v starosti.

Blaginja, ki bi bila osnovana na stanovanjskem premoženju, se je izkazala kot ena od možnih rešitev za zagotovitev blaginje in varnosti na stara leta v obliki dodatnega vira dohodka v starosti, vendar kljub temu obstajajo omejitve in ovire za njeno realizacijo, kot so na primer: gospodinjstva ne planirajo dolgoročno in ne delajo strateških načrtov za prihodnost; težave s preoblikovanjem stanovanjskega premoženja v likvidna sredstva; tržna odvisnost stanovanjskega premoženja ipd. (Doling in Ronald 2010, 168-169).

Rezultati intervjujev kažejo, da je trenutna finančna varnost polovice starejših intervjuvancev nižja, saj imajo ti trenutni dohodek nižji v primerjavi z dohodkom, ko je bilo gospodinjstvo še zaposleno; za štiri intervjuvance je ta ostala enaka kot včasih in le eno gospodinjstvo je dejalo, da je njihova trenutna finančna varnost boljša, saj je njihov trenutni dohodek višji kot nekoč.

Večina intervjuvancev je mnenja, da je njihova pokojnina sigurni vir dohodka in ne vidi večjih nevarnosti v njenem prenehanju. Večini pokojnina zadostuje za kritje mesečnih stroškov, poudarijo, da je to tudi zaradi njihove varčnosti in zmanjšanja potreb v starosti, obenem pa razložijo, da jim pokojnina ne omogoča razkošnega življenja in kot takšna bi težko pokrila nenapovedane stroške (npr. za zdravljenje) v prihodnosti. Negotovost pokojnin v prihodnje kažejo skozi zaskrbljenost glede njenega zmanjšanja v prihodnosti, vendar dvomijo, da bi se ta znižala drastično.

Po mnenju večine starejših intervjuvancev je finančna varnost (t.j. primeren dohodek) v starosti predvsem odvisna od pokojnine, za zagotovitev slednje so po njihovem mnenju najbolj pomembni redni socialni prispevki aktivnega prebivalstva v pokojninsko blagajno. Odgovornost za finančno varnost oziroma za primeren dohodek v starosti večina pripiše državi in posamezniku. Država je (in bi morala biti) po njihovem mnenju odgovorna za to, da oblikuje primerno zakonodajo in predpise, ki bodo zagotavljali redno plačevanje socialnih prispevkov za pokojnine. Država mora tudi posamezniku omogočiti, da si prisluži primeren dohodek. Odgovornost posameznika pa starejši vidijo v tem, da si ta mora sam zagotoviti primeren dohodek v starosti, in sicer že v aktivni dobi, t.j. v času, ko je zaposlen. Nekaj intervjuvancev meni, da so (in bi morali biti) za primeren dohodek v starosti odgovorni tudi delodajalci, ki morajo redno plačevati socialne prispevke svojih zaposlenih.

Pričakovanja starejših glede lastne nege v starosti se razlikujejo glede na to ali intervjuvanci imajo lastne otroke ali ne. Tisti intervjuvanci, ki lastnih otrok nimajo, se zanašajo predvsem nase. Sicer pa si vsi starejši intervjuvanci želijo ostati doma dokler bodo lahko skrbeli sami zase, torej kolikor dolgo bo mogoče. V trenutku, ko ne bodo več zmožni skrbeti sami zase, bodo ukrepali, šest intervjuvancev bi se odločilo za dom starejših. Prav tako šest, se jih bi odločilo za nego na domu (pomoč otrok ali ostalih sorodnikov), vendar od teh dve gospodinjstvi povesta, da si želita pomoč otrok pri opravilih, ki bi jih sami težje opravljali, in sicer le do takrat, ko bi razmere bile nevzdržne, nato pa bi šli v dom za starejše.

Vsi starejši intervjuvanci bodo stroške za nego v starosti plačevali sami, s svojim pokojninami, v kolikor pa ta ne bo zadostovala bi eno gospodinjstvo, ki nima lastnih

otrok, osebi v zameno za nego zapustili svoje stanovanje, nekaterim (štirim intervjuvancem) bi te stroške pokrili njihovi otroci, trije intervjuvanci bi jih pokrili z materialno vrednostjo (prodaja hiške z vrtom, vzajemni skladi, itd.), prav tako trije pa bi prodali svojo hišo, v kolikor bi to bilo res potrebno.

Z analizo intervjujev smo ugotovili, da so vsi starejši intervjuvanci, razen enega, popolni lastniki stanovanja v katerem živijo, intervjuvanci ocenjujejo, da je vrednost nepremičnini, v kateri bivajo, narasla od takrat, ko so se vselili vanjo.

Večina starejših pripisuje lastnemu stanovanju finančni pomen, predvsem vidijo finančni pomen lastnega stanovanja v nizkih stroških na starost in da jim ni potrebno plačevati najemnine. Izpostavili so tudi, da jim je lastno stanovanje pomembno predvsem zaradi varnosti, bodisi v obliki rezerve, ki lahko služi za kritje stroškov v starosti, bodisi zaradi možnosti prodaje sedanjega stanovanja in nakupa manjšega, ali zaradi samega občutka, da imajo »streho nad glavo«. Za najemno stanovanje se ne bi odločil nihče izmed intervjuvanih, za opcijo, kjer bi prodali stanovanje in kupili manjše, bi se odločila le dva intervjuvanca. Za obratno hipoteko bi se odločila le ena intervjuvanka, in sicer samo v primeru, ko bi to bilo nujno potrebno za financiranje nege v starosti. Trije starejši intervjuvanci ne vidijo nikakršnih morebitnih virov dohodka v lastnem stanovanju, dva celo potožita o finančni obremenitvi vzdrževanja stanovanja.

Starejši intervjuvanci so pokazali relativno majhen interes za trošenje stanovanjskega premoženja. Nekateri so sicer dejali, da jim stanovanje predstavlja nekakšno rezervo za kritje nenapovedanih stroškov (za npr. zdravljenje) v prihodnosti, vendar se je nepripravljenost nekaterih kazala predvsem v nezanimanju za razmislek o takšnih vprašanjih ali pa v priznanju, da jim takšna vprašanja predstavljajo stres. Eden tehtnejših razlogov za nepripravljenost uporabe stanovanjskega premoženja starejših je predvsem dejstvo, da le-to večini predstavlja dom.

7 LITERATURA

A World Bank Policy Research Report. 1994. *Averting the Old Age Crisis: Policies to Protect the Old and Promote Growth*. New York: Oxford University Press.

Boškić, Ružica. 2002. Krepitev moči na stanovanjskem področju. V *Stanovanjske študije*, ur. Srna Mandič in Maša Filipović, 21–43. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

--- in Maša Filipović. 2002. Ranljivost na stanovanjskem področju – kako jo zaznavajo organizacije in oblikovalci politik v Sloveniji. V *Stanovanjske študije*, ur. Srna Mandič in Maša Filipović, 71–91. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

Buckle, Jennifer L., Sonya Corbin Dwyer in Marlene Jackson. 2010. Qualitative Bereavement Research: Incongruity Between the Perspectives of Participants and Research Ethics Boards. *International Journal of Sociological Research Methodology* 13 (2): 111–125.

Cirman, Andreja. 2002. Primerjalne prednosti in slabosti lastniškega in najemnega stanovanjskega statusa. V *Stanovanjske študije*, ur. Srna Mandič in Maša Filipović, 163–181. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

Curl, Angela L. in M. C. »Terry« Hokenstad, Jr. 2006. Reshaping Retirement Policies in Post-Industrial Nations: The Need for Flexibility. *Journal of Sociology and Social Welfare* 33 (2): 85–106.

Cvahte, Bojana. 2006. Uresničevanje človekovih pravic starejših v Sloveniji. V *Pravice in soodgovornost življenja v starosti*, ur. Milan Pavliha, 24–39. Velenje: Pozoj, Tecum.

De Decker, Pascal in Caroline Dewilde. 2010. Home-ownership and Asset-based Welfare: the Case of Belgium. *Journal of Housing and the Built Environment* 25 (2): 165–173.

Diefenbach, Thomas. 2009. Are Case Studies More Than Sophisticated Storytelling?: Methodical Problems of Qualitative Empirical Research Mainly Based on Semi-structured Interviews. *Quality & Quantity* 63 (6): 875–894.

Dol, Kees. 2009. *How do Older Households in the European Union Use Their housing Asset?* Dostopno prek: http://www.gla.ac.uk/media/media_129778_en.pdf (17. februar 2010).

--- in Peter Neuteboom. 2009. *Macro Change and Micro Behaviour: The Effects of Aging on Tenure Choice, and Households' Strategies Towards the Use of Housing Wealth*. Delft: Delft University of Technology / Research Institute OTB. Dostopno prek: <http://www.demhow.bham.ac.uk/reports/A2.pdf> (23. februar 2010).

Doling, John in Richard Ronald. 2010. Home Ownership and Asset-based Welfare. *Journal of Housing and the Built Environment* 25 (2): 165–173.

Domanski, Henryk, Antonina Ostrowska, Dariusz Przybysz, Agata Romaniuk in Hubert Krieger. 2006. Introduction. *First European Quality of Life Survey: Social dimensions of housing*. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities.

Elsinga, Marja in Srna Mandič. 2010a. Security in Old Age and the Role of Housing: Households' Perceptions in 8 EU Countries: Editorial. *Teorija in praksa* 47 (5): 937–939.

--- 2010b. Housing as a piece in the old-age puzzle: The role of housing equity in old age security in eight countries. *Teorija in praksa* 47 (5): 940–958.

European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions. 2004. *Quality of life in Europe: First European Quality of Life Survey 2003*. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities.

--- 2006. *First European Quality of Life Survey: Social dimensions of housing*. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities.

Fasang, Anette E. in Silke Aisenbrey. 2009. Social Policy and Retirement: Evidence from Germany and Britain. *Conference Papers – American Sociological Association*.

Filipović, Maša. 2002. Javna politika in kosistuiranje družbenega vprašanja – primer stanovanja starejših. V *Stanovanjske študije*, ur. Srna Mandič in Maša Filipović, 45–67. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

Ghilarducci, Teresa. 2008. Chapter 2: The Collapse of Retirement Income. *When I'm Sixty-Four* 32 (5): 26–57.

Helbrecht, Ilse in Tim Geilenkeuser. 2010. Homeownership in Germany: retirement strategies of households in a tenant society. *Teorija in praksa* 47 (5): 975–993.

Hvalič Touzery, Simona. 2009. Družinska oskrba bolnih starih družinskih članov. V *Starejši ljudje v družbi sprememb*, ur. Valentina Hlebec, 109–123. Maribor: Aristej.

Ignjatović, Nina. 2005. *Stanovanjsko financiranje v tranzicijskih državah*. Diplomsko delo. Univerza v Ljubljani: Ekonomska fakulteta.

Intervjuvanec št. 041. 2009. Intervju z avtorico. Celje, 17. junij.

Intervjuvanec št. 202. 2009. Intervju z avtorico. Celje, 18. junij.

Intervjuvanca št. 193. 2009. Intervju z avtorico. Celje, 18. junij.

Intervjuvanca št. 288. 2009. Intervju z avtorico. Celje, 17. junij.

Intervjuvanca št. 521. 2009. Intervju z avtorico. Postojna, 12. julij.

Intervjuvanka št. 191. 2009. Intervju z avtorico. Celje, 11. junij.

Intervjuvanka št. 504. 2009. Intervju z avtorico. Celje, 22. junij.

Intervjuvanka št. 514. 2009. Intervju z avtorico. Celje, 24. julij.

Intervjuvanka št. 520. 2009. Intervju z avtorico. Prestranek, 13. julij.

Intervjuvanka št. 522. 2009. Intervju z avtorico. Postojna, 12. julij.

Jacovič, Anita. 2010. *Merjenje razvoja sistema socialne zaščite v Sloveniji*. Statistični urad Republike Slovenije. Dostopno prek: http://www.stat.si/StatDnevi2010/Docs/Radenci%202010/JACOVI%C4%86_prispevek.pdf (17. maj 2011).

Mandič, Srna. 1996. *Stanovanje in država*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.

--- 1999a. Stanovanjska tveganja, ranljive skupine in novi pogledi (Uvod). V *Pravica do stanovanja: brezdomstvo in druga stanovanjska tveganja ranljivih skupin*, ur. Srna Mandič 11–42. Ljubljana: Visoka šola za socialno delo.

--- 1999b. Odgovornost države in novi programi. V *Pravica do stanovanja: brezdomstvo in druga stanovanjska tveganja ranljivih skupin*, ur. Srna Mandič 147–175. Ljubljana: Visoka šola za socialno delo.

--- 2002. Novi trendi v razvoju socialnih storitev in njihov vpliv na evropske stanovanjske politike. V *Stanovanjske študije*, ur. Srna Mandič in Maša Filipović, 5–20. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

--- 2010a. The changing role of housing assets in post-socialist countries. *Journal of Housing and the Built Environment* 25 (2): 213–226.

--- 2010b. Households' views on security in old age and the role of housing assets in Slovenia. *Teorija in praksa* 47 (5): 1011–1027.

--- in Andreja Cirman, ur. 2006. *Stanovanje v Sloveniji 2005*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve. 2006. *Strategija varstva starejših do leta 2010 – Solidarnost, sožitje in kakovostno staranje prebivalstva*. Dostopno prek: http://www.mddsz.gov.si/fileadmin/mddsz.gov.si/pageuploads/dokumenti__pdf/strategija_varstva_starejsih_splet_041006.pdf (29. maj 2011).

--- 2011a. *Malo delo*. Dostopno prek: http://www.mddsz.gov.si/si/delovna_podrocja/trg_dela_in_zaposlovanje/malo_delo/ (9. februar 2011).

--- 2011b. *Socialnovarstvene storitve*. Dostopno prek: http://www.mddsz.gov.si/si/delovna_podrocja/sociala/socialnovarstvene_storitve/ (19. maj 2011).

Palmas, Vicky in Pascal De Decker. 2010. A house is not retirement plan: Households' perceptions of old age and the use of equity in Belgium. *Teorija in praksa* 47 (5): 959–974.

Ramovš, Jože. 2003. *Kakovostna starost: socialna gerontologija in gerontagogika*. Ljubljana: Inštitut Antona Trstenjaka.

Rohe, William M., Shannon Van Zandt in George McCarthy. 2001. *The Social Benefits and Costs of Homeownership: A Critical Assessment of the Research*. Joint Center for Housing Studies, Harvard University.

Saunders, Peter. 1990. *A Nation of Home Owners*. London: Unwin Hyman.

Stanovanjski zakon (SZ). Ur. I. RS 18/1991. Dostopno prek: http://zakonodaja.gov.si/rpsi/r05/predpis_ZAKO125.html (13. januar 2011).

Statistični urad Republike Slovenije. 2002. *Popis prebivalstva 2002*. Dostopno prek: http://www.stat.si/popis2002/si/rezultati/rezultati_red.asp?ter=SLO&st=41 (1. julij 2011).

--- 2007. *Invalidi, starejši in druge osebe s posebnimi potrebami v Sloveniji*. Dostopno prek: <http://www.stat.si/PrikaziPDF.aspx?ID=1351> (18. maj 2011).

--- 2009. *Domovi za starejše 2009*. Dostopno prek: http://pxweb.stat.si/pxweb/Database/Dem_soc/12_socialna_zascita/02_soc_varstvo/12623-socio-DOM/12623-socio-DOM.asp (12. maj 2011).

--- 2010. *Trg s stanovanji v Sloveniji, 2003-2010*. Dostopno prek: http://www.stat.si/novica_prikazi.aspx?id=3099 (1. julij 2011).

--- 2011. *Peto poglavje*. Dostopno prek: <http://www.stat.si/doc/pub/pp8/PETOPOGLAVJE.pdf> (5. julij 2011).

Škerlj, Anton. 2006. Pravica do svobode gibanja in upravljanja s premoženjem. V *Pravice in soodgovornost življenja v starosti*, ur. Milan Pavliha, 159–162. Velenje: Pozoj, Tecum.

Vertot Petronela, ur. 2008. *Prebivalstvo Slovenije se stara – potrebno je medgeneracijsko sožitje*. Ljubljana: Statistični urad Republike Slovenije.

Zavod za pokojninsko in invalidsko zavarovanje. 2010. *Mesečni statistični pregled*. Dostopno prek: <http://www.zpiz.si/wps/wcm/connect/cec3d00045260c6aa92aff3a172ad64a/MSP+NOVEMBER+2010.pdf?MOD=AJPERES> (11. februar 2011).